

BRAIN GAIN

**KAKO VRATITI, ZADRŽATI I
DOVESTI STRUČNJAKE
U BIH?**

SADRŽAJ

Uvod	4
1. Šta je to odliv pameti?	5
2. Programi i okviri za privlačenje pameti u Bosnu i Hercegovinu	7
2.1 Brain gain u kontekstu razvoja nauke	7
2.2 Saradnja sa naučno-istraživačkom dijasporom	8
2.3 Boravak i zapošljavanje visokokvalificiranih stranih državljana	15
3. Okvir za zadržavanje stručnjaka i kreiranje mogućnosti za protok znanja	16
3.1 Obrazovanje i priznavanje kvalifikacija	16
3.2 Programi za podsticanje mobilnosti	19
Zaključak i preporuke	22
Bibliografija	25
Annex I – <i>Brain Gain</i> : Matrica ključnih nadležnosti i pravnog okvira u BiH	29
Biografije autora	30

Uvod

Otkako je svijet ušao u 21. vijek – eru ekonomije bazirane na znanju – stvaranje znanja i njegovo širenje mogu se proglasiti motorima koji podstiču konkurentnost i ekonomski rast država. Akumulacija ljudskih resursa se može tumačiti kao kamen temeljac ovog procesa. Nadalje, može se istaknuti da su ljudski resursi, visoko kvalificirane osobe/naučni radnici, faktori uspjeha kada se pokušava podstaknuti ekonomski rast i konkurentnost države. Svaka država mora da pronađe recepte za uspjeh u privlačenju i akumuliranju visoko kvalificiranih radnika što može biti indikator pozicije same države u svijetu koji se zasniva na znanju.¹

Prema postojećim procjenama, 650.000 ljudi napustilo je Bosnu i Hercegovinu u periodu između 1989. i 1994. godine, što je prouzrokovalo pad populacije od 14.7%. U ovom valu migracija, postotak emigranata sa visokim obrazovanjem je bio 28.6%.² Iako precizni podaci o odlivu pameti iz BiH ne postoje, prema UNESCO-vom izvještaju "Science, Technology and Economic Development in Southeastern Europe" iz 2005. godine, 79% istraživača, 81% magistra, i 75% doktora nauka je napustilo zemlju od 1995. godine do danas.³ Nadalje, državu je u istom periodu napustilo 260.000 djece osnovnog i srednjoškolskog uzrasta, od kojih su mnogi do sada stekli univerzitetsko i postdiplomsko obrazovanje.⁴ Ovo je trend koji je prisutan u cijelom regionu, gdje do 70% visokokvalificiranih profesionalaca napušta zemlju porijekla,⁵ što ne ide u korist uspostavi ekonomije bazirane na znanju te ne doprinosi sveukupnom razvoju društava Zapadnog Balkana.

Procjene Ministarstva ljudskih prava i izbjeglica (MLJPI) govore da je trenutni broj iseljenika iz BiH oko 1.350.000 osoba, što čini oko 26% bh. populacije. Pored toga što je Bosna i Hercegovina danas jedan od primarnih izvoznika migranata u zemlje OECD-a, ona je i drugi najveći primalac doznaka iz inostranstva u Istočnoj Evropi (odmah poslije Moldave). Doznake iz inostranstva trenutno čine čak 19,7% bh. bruto nacionalnog proizvoda (World Bank, 2008).⁶ Nadalje, trendovi ukazuju na to da će se intenzivna migracija nastaviti i tokom procesa približavanja Evropskoj uniji.

U kontekstu tako velikog broja odlazaka kvalificirane radne snage, jedan od zadataka države Bosne i Hercegovine, kao i ostalih zemalja Zapadnog Balkana, jeste pokušaj obrtanja ovih negativnih trendova, sa ciljem doprinosa razvoju zasnovanom na znanju i ljudskim resursima. Ciljevi ovog istraživanja su pregledi stanja, kada je riječ o naporima koji su do sada uloženi, kako na nivou državnih institucija tako i u drugim sektorima, u smislu privlačenja kvalificiranih stručnjaka nazad u Bosnu i Hercegovinu, kao i kreiranju prostora pogodnog za razvoj i zadržavanje mladih stručnjaka unutar BiH. Na bazi urađene analize trenutnog stanja te ključnih prepreka koje postoje, dokument otvara prostor za naredna istraživanja te nudi preporuke koje imaju za cilj kreiranje prostora i praksi za izgradnju, privlačenje i očuvanje znanja u Bosni i Hercegovini.

Za potrebe istraživanja, analizirani su relevantni strateški i pravni dokumenti, konsultovani sekundarni izvori koji se tiču priliva pameti i politika na ovom polju, te vođeni polu-strukturirani intervjui sa predstavnicima institucija i organizacija koje su do sada djelovale i još uvijek djeluju u ovoj oblasti na području Bosne i Hercegovine.

1 Daugeliene, Rasa i Rita Marcinkeviciene. Brain Circulation: Theoretical Considerations 2009. p.51-52.

2 Dimova, Ralitzia i Wolff François-Charles. Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina. 2009. p.3

3 Uvalić, Milica. Science, technology and economic development in South Eastern Europe. 2005

4 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009. p.7

5 Uvalić, Milica. Science, technology and economic development in South Eastern Europe. 2005

6 Dimova, Ralitzia i Wolff François-Charles. Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina. 2009. p.3

1. Šta je to odliv pameti?

Prije nego započnemo analizu stanja kad je riječ o odlivu/prilivu pameti u Bosni i Hercegovini, te evaluaciju postojećih programa i politika na ovom polju, bitno je iz teoretske perspektive jasno definirati šta podrazumijevamo pod ovim konceptom i njemu komplementarnim pojmovima. U jednostavnim crtama, **odliv pameti** (engl. Brain drain) se može definirati kao masovna i permanentna migracija visokokvalificirane radne snage/obrazovanih osoba (istraživača, naučnika, magistara) iz matične u druge države.⁷ Uzimajući u obzir kako se ovakvi trendovi negativno odražavaju na mogućnosti društvenog i ekonomskog razvoja jedne države⁸, potrebno je razmotriti adekvatne politike **priliva pameti** (engl. Brain gain) kako bi se ovi negativni trendovi spriječili. Samim time, suprotnost fenomenu odliva pameti, priliv pameti/pameti se definira kao povratak visokokvalificirane radne snage u svojoj matičnu državu.⁹

Tematika odliva pameti aktualna je u debatama na međunarodnom nivou od kasnih 1960-tih.¹⁰ Razvoj politika vezanih za migraciju visokokvalificirane radne snage je mijenjao fokus, od pokušaja destimuliranja iste u 1970-tim, do naknadnog fokusa na ohrabrivanje povratka u 1980-tim. Od 1990-tih, više pažnje se počinje stavljati na uspostavu mehanizama koji favoriziraju **mobilnost i protok znanja** (engl. brain circulation).¹¹ U doba globalizacije te rastuće otvorenosti granica i svakodnevnih kretanja znanja i kapitala, postaju prepoznate koristi privremenih migracija koje se poduzimaju u svrhe zaposlenja ili obrazovanja, te omogućavaju razmjenu znanja i sticanje

novih kapaciteta, za sveobuhvatan razvoj. Radije nego spriječavanje odliva pameti, suština postaje potenciranje pozitivnih privremenih migracijskih valova koji imaju potencijal da pridonese razvoju na regionalnom nivou¹², te samom razvoju matičnih država koje omogućavaju svojoj visokokvalificiranoj radnoj snazi da stekne nova saznanja u inostranstvu te na taj način doprinese rastu produktivnosti po povratku u matičnu državu.

Kao što je već naglašeno, visokokvalificirana radna snaga predstavlja ključni razvojni potencijal jedne države. Pored evidentne komplementarnosti ekonomskom razvoju, smatra se kako je u društveno-političkom kontekstu upravo učešće visokokvalificiranih osoba potrebno za jačanje i konsolidaciju demokratskog sistema. Ukoliko je ovo učešće ugroženo odlivom pameti, te postoji nedostatak dobro upućenih i educiranih glasača, isto može usporiti proces postavljanja kompetentnih eksperata na ključne pozicije donosioca odluka, i samim time znatno usporiti proces tranzicije ka demokratskoj vladavini.¹³ Nadalje, odliv pameti utiče na smanjenje radne snage i mogućnosti rasta i razvoja zajednice i države porijekla¹⁴, smanjenje kapaciteta za revitalizaciju ekonomije, konkurentnost i kvalitetu rada, što šalje negativne signale potencijalnim investitorima, te utiče i na gubitak institucionalnog istraživačkog pamćenja.

Istraživanja pokazuju da su najčešći faktori koji utiču na odliv pameti, takozvani „push“ faktori (odnosno faktori pritiska) povezani sa socio-ekonomskom i političkom slikom jedne države. Faktori kao što su politička nestabilnost, visok stepen nezaposlenosti i u nekim slučajevima rat, prouzrokovali su visok stepen emigracije iz jugoistočne Evrope.

7 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p.76; Uvalić, Milica. Science, technology and economic development in South Eastern Europe. 2005; Chappell, Laura i Alex Glennie. Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return. 2010.

8 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p.77

9 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p.81

10 Kada je prepoznata od strane Ujedinjenih nacija.

11 Daugeliene, Rasa i Rita Marcinkeviciene. Brain Circulation: Theoretical Considerations. 2009. p.50

12 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p.77; Chappell, Laura i Alex Glennie. Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return. 2010.

13 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p.88-90.

14 Dimova, Ralitzia i Wolff François-Charles. Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina. 2009. p.14

Među srodnim faktorima nalaze se i nepoštivanje ljudskih i radničkih prava, nedostatak akademskih sloboda, te loše upravljanje.¹⁵ S druge strane, zemlje koje nude mogućnost dobrih primanja, zaposlenja, mogućnosti za profesionalni razvoj i umrežavanje, te pozitivno socio-ekonomsko i političko okruženje, takozvane „pull“ faktore (podsticajne faktore), privlače visokokvalifikavane migrante.¹⁶

Kada govorimo o politikama priliva pameti ili protoka znanja u ovom kontekstu, one se tiču više ciljnih grupa istovremeno: državljana jedne zemlje koji su migrirali i žive u inostranstvu, kao i svih istraživača¹⁷, bez obzira na državljanstvo. Također se tiču budućih stručnjaka, odnosno važnosti kreiranja prostora za njihov profesionalni razvoj i mogućnost zadržavanja unutar zemlje.¹⁸ Ove politike obuhvataju različite sfere djelovanja:

- povećana ulaganja u znanost i obrazovanje (kreacija postdoktorskih centara, istraživačkih fondova; povoljno zakonodavstvo za znanstvenike);
- razvoj kontakata sa dijasporom kao jednim od najvažnijih faktora za stimulaciju pametiprotoka znanja i ekonomskog razvoja (razvijanje politika koje motiviraju povratak visokokvalificiranih radnika, povećana interakcija, saradnja i razmjena znanja kroz korištenje komunikacijskih tehnologija, uspostavu programa akademskih, poslovnih i obrazovnih razmjena);
- podrška povratku u matičnu državu (kroz fondove za povratnike, uspostavu centara za podršku razvoju karijere, itd.);
- te programi kratkoročne pozitivne diskriminacije kod

zapošljavanja, poreskih obaveza i stambenih politika (olakšana imigracija stručnjaka – pojednostavljeni uslovi i zahtjevi za ulazak/izlazak stručnih emigranata/imigranata stranog državljanstva, poreske olakšice, preferencijalne politike stanovanja/rada za kvalificirane povratnike, sistem radnih dozvola za strane državljane – kao što je zeleni karton (*Green card*) u Sjedinjenim Američkim Državama ili plavi karton (*Blue card*)).¹⁹

Samim time, analiza „*brain gain*“ kapaciteta uključuje multi-sektorski pogled na politike u sferi obrazovanja, saradnje sa dijasporom, migracija, zapošljavanja i šire.

Trenutno u Bosni i Hercegovini koncept priliva pameti nije jasno prepoznat u sferi javnih politika. Zasnovano na pretpostavci da odliv pameti ima negativne efekte na države porijekla migranata (tzv. države pošiljaocice ili *sending countries*), ovo istraživanje pokušava analizirati odnose BiH javnih politika u domenu obrazovanja, znanosti, zapošljavanja, migracija, te odnosa sa dijasporom prema ovoj tematici. Također pokušava identificirati ključne napretke kao i prepreke kada je riječ o radu na ostanku, povratku i dolasku stručnjaka u BiH. Okvir za predstojeću diskusiju podijeljen je na dva dijela: pregled programa i okvira koji privlače pamet u BiH – koji uključuje polja uspostavljanja veza sa dijasporom, razvoja znanosti i boravka stranaca; te pogled na djelovanje na polju zadržavanja stručnjaka i protoka znanja – koji obuhvata politike i programe poticanja mobilnosti, stručnog usavršavanja i protoka znanja.

15 Horvat, Vedran. *Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe?* 2004. p.78-79; Chappell, Laura i Alex Glennie. *Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return.* 2010; Dimova, Ralitzia i Wolff François-Charles. *Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina.* 2009. p.7

16 Chappell, Laura i Alex Glennie. *Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return.* 2010.

17 Daugeliene, Rasa i Rita Marcinkeviene. 2009. *Brain Circulation: Theoretical Considerations.* p.52-53

18 U anketi koju je 2000 godine sproveo UNDP u Bosni i Hercegovini, 62% „mladih je pozitivno odgovorilo na pitanje „Dali bi napustili BiH u koliko bi za to imali priliku?“ UNDP i IBHI. *Human Development Report: Youth.* 2000. p.35

19 Daugeliene, Rasa i Rita Marcinkeviene. *Brain Circulation: Theoretical Considerations.* 2009. p.52-54; Horvat, Vedran. *Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe?* 2004. p.82

2. Programi i okviri za privlačenje pameti u Bosnu i Hercegovinu

Prvi dio ove analize se fokusira na pregled postojećih okvira, politika i praksi kada je riječ o privlačenju visokokvalificiranih stručnjaka ka Bosni i Hercegovini. U ovom kontekstu, fokus je stavljen na sektore najdirektnije povezane sa izgradnjom ovakvih kapaciteta, te sektore u kojima već postoji određena prepoznatost rada na favoriziranju priliva pameti. U Bosni i Hercegovini, ovo se trenutno očituje kroz razvoj nauke, uspostavljanje veza sa bh. naučnom dijasporom, te uključuje legislativu vezanu uz boravak stranih znanstvenika u BiH. U velikoj mjeri, na ovom polju prisutne su uglavnom nezavisne inicijative međunarodnih organizacija te aktivnosti lokalnih nevladinih udruženja.

2.1 Brain gain u kontekstu razvoja nauke

Ulaganje u razvoj nauke i inovacija je svakako bitan faktor za motiviranje kvalificiranih stručnjaka za boravak ili uspostavu veza odnosno saradnje sa BiH. Trenutno je jedna od najvećih prepreka na tom polju samo finansiranje nauke. Ukupna izdvajanja za nauku u Bosni i Hercegovini čine oko 0,1% bruto domaćeg proizvoda, dok je EU standard na ovom polju oko 2%.²⁰ Kako navodi i sam dokument Strategije za razvoj nauke:

Jedan od trenutno najuočljivijih pokazatelja inferiornosti naučnoistraživačkog sektora u odnosu na okruženje je malo prisustvo naših naučnih radnika na međunarodnim naučnim skupovima, njihovo minorno pojavljivanje u periodičnoj i naučnoj literaturi (indeksiranim časopisima), nemogućnost organiziranja jačih naučnih skupova u našoj sredini, skromna ili skoro nikakva publicistička djelatnost, nedostatak časopisa i periodike u bibliotekama i iznad svega vrlo mala zainteresiranost mladih kadrova za postdiplomske studije i doktorska istraživanja (u budućnosti doktorske studije) i rad u naučnoistraživačkoj oblasti.²¹

Međutim, nova **Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010 – 2015** je ujedno i jedina usvojena javna politika koja direktno prepoznaje postojeći problem odliva pameti, te važnost djelovanja na ovom polju. Strategija, naučno-istraživačku emigraciju prepoznaje kao jedan od problema koji je neophodno sistematski istražiti i integrirati u cjelovitu strategiju razvoja nauke na nivou države.²² Jedna od preporuka koju iznosi Strategija tiče se pospješivanja dvosmjerne naučno-istraživačke razmjene i to prije svega kroz stvaranje povoljnije zakonske regulative koja bi pojednostavila i stimulirala "nesmetan transfer znanja i tehnologija kao i učešće bosanskohercegovačke naučno-istraživačke zajednice u evropskim, te stranih naučnika i bosanskohercegovačke naučne dijasporu u domaćim naučno-istraživačkim projektima."²³ Međutim, bitno je primijetiti da se ovo pitanje ne nalazi visoko na listi prioriteta unutar same Strategije. O ovome svjedoči i **Akcionni Plan o implementaciji strategije**, koji trenutno ne sadrži precizirane korake kako ostvariti navedene preporuke.²⁴ Međutim, novoformirani **Savjet za nauku Bosne i Hercegovine**²⁵ pri Ministarstvu civilnih poslova potencijalno otvara prostor za uspostavu koordiniranog pristupa smanjenju odliva i povećanju priliva pameti. Savjet za nauku ima 13 članova iz različitih akademskih sektora i institucija. Imenovani su od strane Vijeća ministara, na prijedlog Ministarstva civilnih poslova BiH, entitetskih ministarstava nadležnih za nauku i Brčko Distrikta. Među najznačajnijim nadležnostima, koje su ovom tijelu date odlukom Savjeta ministara, jeste davanje preporuka i mišljenja s ciljem razvoja nauke i tehnologije u BiH, učešće u provođenju Strategije razvoja nauke BiH kao i saradnja sa Ministarstvom civilnih poslova u donošenju odluka i dokumenata u oblasti nauke.

20 Šešum, Siniša. UNESCO. Intervju. 19. 05. 2010.; Vijeće ministara BiH. Strategija razvoja nauke u BiH 2010.-2015. 2009. p.23.

21 Vijeće ministara BiH. Strategija razvoja nauke u BiH 2010.-2015. 2009. p. 13

22 Vijeće ministara BiH. Strategija razvoja nauke u BiH 2010.-2015. 2009.

23 Uvalić, Milica. Science, technology and economic development in South Eastern Europe. 2005

24 Vijeće ministara BiH. Strategija razvoja nauke u BiH 2010.-2015. 2009.

25 Ministarstvo civilnih poslova. *Konstituiran Savjet za nauku Bosne i Hercegovine*. 2010. Dostupno na: <http://www.mcp.gov.ba/vijesti/?id=1407>

Positivan primjer razvoja nauke u BiH je svakako omogućavjanje pristupa EU fondovima u ovom domenu. Od 2009. godine BiH punopravno učestvuje u **Okrivnom programu 7 (FP7)**, najvećem Evropskom fondu za naučno istraživanje i tehnološki razvoj. Od tada su BiH dodijeljena 4 projekta, te većina eksperata na ovom području procjenjuje da su do sada postignuti učinci vrlo zadovoljavajući²⁶. BiH je bila aktivna i u ranijim Okrivnim programima - FP5 i FP6, te se procjenjuje da je u okviru istih učestvovala u projektima u vrijednosti od 2.7 miliona €²⁷, a što ukazuje na sposobnost razvijanja kapaciteta za apsorpciju fondova kroz pomenute programe, te njihovo korištenje kao dio priprema za puno učešće u FP7. Bosanskohercegovačke institucije do danas su učestvovala ili još uvijek učestvuju u ukupno 65 naučno-istraživačkih projekata.²⁸

Kao još jedan element bitan za razvoj nauke, u smislu protoka znanja i privlačenja pameti, svakako je osvrn na ponovnu uspostavu sistematske regionalne saradnje na različitim akademskim poljima koja je postojala u vrijeme bivše Jugoslavije. U različitim naučnim domenima, ova saradnja je bila institucionalizirana, te su bile komplementarno podijeljene kako infrastruktura, tako i polja specijalizacije. Ovo je naučnicima pružalo mogućnost da cirkulišu između različitih istraživačkih instituta, ovisno o vrsti naučnog projekta, što je paralelno osiguravalo i pojačanu komunikaciju i umrežavanje naučnika, kao i komplementarnost naučnih djelatnosti u različitim domenima. Već postojeća neformalna mreža akademske i istraživačke saradnje, uspostavljena u periodu bivše Jugoslavije, koja i danas funkcioniše na osnovu ličnih, *ad-hoc* kontakata između znanstvenika, treba biti osnažena i sistematski unaprijeđena za potrebe šire komunikacije, te razmjene znanja, vještina i infrastrukturnih kapaciteta. U doba ekonomije bazirane na znanju, njihova formalizacija bila bi od koristi za sve zemlje regiona.²⁹

2.2 Saradnja sa naučno-istraživačkom dijasporom

Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, u svijetu živi oko 1.350.000 emigranata iz BiH, od toga oko 850.000 u Evropi³⁰, 450.000 u Sjevernoj Americi i 50.000 u Australiji.³¹ Uzimajući u obzir procjene prezentirane ranije, o postojanju velikog broja kvalificiranih stručnjaka iz BiH koji žive u inostranstvu, uspostava veza i saradnje sa stručnom dijasporom je svakako jedan od bitnih elemenata procesa priliva pameti u BiH. Procjena stava i politike vlasti BiH prema emigraciji je da „postoji svijest o potrebi jačanja veza sa iseljeništvom, korištenju njihovih resursa i promoviranju povratka. Zbog drugih prioriteta unutar zemlje, poput obnove i izgradnje zemlje, izbjeglica, raseljenih lica i drugih tekućih pitanja u zemlji, nije bilo većih inicijativa prema građanima BiH u inostranstvu.“³²

Od 2000. godine, državni sektor koji se direktno bavi pitanjima iseljeništa, ujedno i jedini sektor koji trenutno aktivno djeluje na polju kreiranja javnih politika koje se direktno bave prilikom pameti, jeste **Sektor za iseljeništo unutar Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice (MLJPI)**. Trenutno Sektor radi na kreiranju politike prema dijaspori/iseljeništvu; prikupljanju baza podataka o BiH građanima/državljanima u inostranstvu; uspostavljanju saradnje u okviru obrazovanja, naučno-kulturne saradnje, privremene saradnje, saradnji sa organizacijama iz dijaspore, te je uključen u kreiranje svih strateških dokumenata vezanih za bh. dijasporu. Sektor također prikuplja različite podatke o iseljeništvu, te je u tom smislu do sada pripremio publikacije koje predstavljaju svojevrsne baze podataka doktora nauka i naučno istraživačkih radnika, kao i pisaca iz bh. dijaspore, sa ciljem da ukažu na ljudski potencijal ove

26 Sistem državnih kontakata tačaka za Okrivne programe EU u BiH. Aktivnosti zajednice u BiH. Dostupno na: <<http://www.npc-fp.ba/en/activities.html#>>

27 Miraždžija, Amar. Sektor za nauku i kulturu Ministarstva civilnih poslova. Intervju. 04. 02. 2010.

28 Nacionalni Tempus ured BiH, *Tempus in Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://www.npc-fp.ba/en/activities.html>

29 Tanović, Lamija. Univerzitet u Sarajevu. Intervju. 20. 04. 2010; Šešum, Siniša. UNESCO. Intervju. 19. 05. 2010

30 U Evropskim zemljama najviše emigranata iz BiH živi u Njemačkoj oko 160.000, Austriji 130.000, Srbiji/Crnoj Gori 130.000, Sloveniji 100.000, Švedskoj 75.000, Hrvatskoj 60.000, Švajcarskoj 50.000 i Italiji 40.000. (Ministarstvo sigurnosti BiH. Sektor za imigraciju. Migracioni profil BiH. 2009. p.50)

31 Ministarstvo sigurnosti BiH. Sektor za imigraciju. Migracioni profil BiH. 2009.

32 Ministarstvo sigurnosti BiH. Sektor za imigraciju. Migracioni profil BiH. 2009. p.50

grupe građana za razvoj BiH³³. Sektor je također zadužen za upoznavanje nadležnih organa u BiH sa problemima iseljeničtva i praćenje rješavanja tih problema.³⁴

Sektor za iseljeničtvo je učestvovao i u kreiranju **nacrta Razvojne strategije BiH**, te u istu uključio prioritete i mjere koje se tiču priliva pameti, a vezane su uz: korištenje potencijala, vještina i znanja dijaspora u svrhu razvoja ljudskih resursa i povećanja konkurentnosti u BiH; razvijanje programa i mjera povratka stručnjaka/naučnika i njihove reintegracije; razvijanje programa kružne migracije stručnjaka i naučnika; razvijanje oblika umrežavanja akademske dijaspora sa lokalnim institucijama; razvijanja intelektualnog kapitala, uključujući povezivanje visokostručnog kadra iz dijaspora, te aktiviranje investicionog potencijala i resursa bh. dijaspora. Aktivnosti predložene unutar **akcionog plana** ove strategije³⁵ otvaraju prostor za fokusirano djelovanje na privlačenju te uspostavi saradnje

sa stručnjacima iz bh. dijaspora, što bi predstavljalo pozitivan pomak u ovom pogledu. Međutim, iako je ovaj razvojni dokument trebao stupiti na snagu još 2008. godine, nacrt Razvojne strategije još uvijek nije finaliziran.³⁶ Komentari pojedinih stručnjaka upućuju na to, da je trenutni dokument neprovediv zbog nejasno definiranih potreba, te se doima da je preostalo još dosta posla do finalnog usvajanja.

Sektor za iseljeničtvo je također učestvovao u pripremi **Strategije socijalnog uključivanja BiH**, gdje su predložene mjere poboljšanja kapaciteta obrazovnog sistema kroz prenos znanja i iskustava iz dijaspora, i to putem programa angažovanja stručnjaka iz dijaspora u cilju prijenosa znanja u BiH, *on-line* predavanja i učenja na daljinu na univerzitetima u saradnji sa stručnjacima/profesorima iz dijaspora.³⁷ Na kraju, u okviru programa rada Sektora za iseljeničtvo postoji i inicijativa vezana za izradu **Strategije prema iseljeničtvu**, te je u planu pokretanje inicijative za izradu takve strategije pred Vijećem ministara do kraja ove godine. Međutim, pitanje usvajanja ove inicijative još uvijek ostaje otvoreno.³⁸

Međutim, pored rada i djelovanja Sektora za iseljeničtvo, za implementaciju ovih politika, jednom kada budu usvojene, bitno je obezbijediti širi angažman drugih nadležnih aktera na državnom i nižim nivoima vlasti, prije svega **Ministarstva vanjskih poslova**, koje zajedno sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice (Sektorom za iseljeničtvo) dijeli nadležnosti prema iseljeničtvu, te **Ministarstva civilnih poslova BiH** koje nosi nadležnosti za nauku i obrazovanje na državnom nivou. Stvarni implementatori aktivnosti bile bi nadležne institucije na nižim nivoima vlasti (**ministarstva obrazovanja i nauke te univerziteta**).³⁹

33 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009.; Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Pisci. 2009.

34 Tihčić-Kadrić, Ruzmira i Isma Stanić. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Intervju. 21. 04. 2010.; Stanić, Isma. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Javna tribina ACIPS-a. "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo: 24. 06. 2010.

35 Specifične aktivnosti predložene uključuju: Program dugoročnih posjeta stručnjaka iz dijaspora – imenovanja na lokalnim institucijama; Program kratkih posjeta stručnjaka iz dijaspora; Program podrške skupovima naučnog karaktera koji uključuju znanstvenike iz dijaspora (poput Kongresa naučne dijaspora); Program naučne razmjene i saradnje kroz uključivanje akademske dijaspora u nastavu i projekte u sistemu visokog obrazovanja i studijske posjete naših profesora i studenata univerzitetima na kojima je angažovana bh. akademska dijaspora; Program razmjene i saradnje u oblasti privrede kroz uključivanje stručnjaka iz dijaspora u privredne projekte u BiH; Program koji će omogućiti studentima koji su porijeklom iz BiH a žive van BiH, da jedan semestar provedu u BiH; Izrada jedinstvene baze podataka bh. pameti u dijaspori; Povezivanje stručnjaka iz dijaspora i BiH u profesionalna i strukovna udruženja; *On-line* predavanja i učenje na daljinu koristeći znanstvene potencijale dijaspora; Razviti program angažovanja stručnih nastavnika iz dijaspora u cilju prijenosa znanja u BiH; Posebni projekti vezani za dopunsko obrazovanje i učenje maternjeg jezika za djecu u bh. iseljeničtvu (seminari za nastavnike maternjeg jezika u iseljeničtvu, ljetne škole maternjeg jezika, razmjena iskustava sa kolegama u BiH, izrada posebnih priručnika za nastavu na maternjem jeziku i sl.); Pripremiti objedinjen Izvještaj o mogućnostima bh. dijaspora za pružanje podrške obrazovanju; Definirati okvirne modele saradnje i institucionalni okvir za implementaciju saradnje dijaspora i obrazovnog sistema; Pripremiti objedinjen Izvještaj monitoringa o efektima saradnje sa dijasporom sa preporukama o budućim aktivnostima. (Stanić, Isma. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. *E mail* komunikacija. 02. 07. 2010.)

36 Po završetku Srednjoročne razvojne strategije BiH 2004-2007, bilo je planirano usvajanje Razvojne strategije za period 2008-2014.

37 Stanić, Isma. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Javna tribina ACIPS-a. "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010.

38 Stanić, Isma. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. *E mail* komunikacija. 02. 07. 2010.

39 Stanić, Isma. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. *E mail* komunikacija. 02. 07. 2010.

Kao što su istakli predstavnici sektora za iseljeništvu, trenutno je glavni problem nedostatak novca, svijesti i spremnosti institucija na saradnju na pitanjima priliva pameti, kao i rascjepkane nadležnosti na istim poljima. Posljedica ovakvog stanja je to da su sve inicijative za povrat pameti ili na individualnom nivou, ili na nivou jedne organizacije ili institucije.⁴⁰ Na primjer, postoje određene pojedinačne inicijative na nižim nivoima vlasti: **Vlada Kantona Sarajevo - Ministarstvo obrazovanja i nauke i Univerzitet u Sarajevu**, pod pokroviteljstvom Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, organizovali su 2006. i 2008. godine Prvi odnosno Drugi kongres bosanskohercegovačkih naučnika iz zemlje i svijeta, sa ciljem potenciranja šireg umrežavanja te uspostavljanja baze za pristup sektoru znanja i istraživanja kao jednoj od razvojnih direktiva BiH. Kongresima je kumulativno prisustvovalo 600 naučnika iz Bosne i Hercegovine i svijeta,⁴¹ te je procjena MLJPI-a da je "[k]ongres [...] rezultirao brojnim konkretnim projektima saradnje između naučnih institucija u BiH i svijetu, poput zajedničkog učešća univerziteta u FP7 i Tempus projektima, ali i drugim oblicima naučne saradnje."⁴²

Kao još jedan faktor bitan za privlačenje pameti iz bh. dijasporu svakako ostaje i pitanje **Zakona o državljanstvu Bosne i Hercegovine**. Prateći Član 1. Ustava Bosne i Hercegovine, Član 17. ovoga zakona uvjetuje da se državljanstvo BiH gubi dobrovoljnim sticanjem drugog državljanstva, ukoliko ne postoji drugačija odredba sklopljena bilateralnim sporazumom zaključenim između BiH i druge zemlje. Ova odredba zakona postaje aktivna 15 godina po stupanju na snagu samog zakona⁴³, što je kraj 2012. Trenutno, BiH ima sklopljen bilateralni ugovor

samo sa Srbijom i Švedskom. Ukoliko se ova odredba ne promjeni u međuvremenu, Bosna i Hercegovina riskira gubitak značajnog dijela svog ljudskog potencijala.

U druge pojedinačne inicijative, sa različitim stepenima uticaja i djelotvornosti, mogu se ubrojati i projekti implementirani od strane međunarodne zajednice u poslijeratnom periodu. Jedan od najranijih je program Međunarodne organizacije za migracije (IOM) povratka kvalificiranih državljana (Return of Qualified Nationals – RQN). U okviru ovog programa⁴⁴ omogućen je povratak i zapošljavanje 862 visoko obrazovana bh. stručnjaka iz Evrope, Kanade, Australije i Amerike, kao i povratak najužih članova njihove porodice, kako bi se popunila praznina u nedostatku stručnog kadra u prioritetnim oblastima razvoja. U saradnji sa Vladom BiH, IOM je identifikovao prioritetne potrebe različitih sektora u oba entiteta te pokušao spojiti ponude za posao sa regrutovanjem visoko obrazovanih kadrova, finansirao opremu te neto platu stručnjaka u prvoj godini zaposlenja zaposlenim u privatnom sektoru, državnim institucijama, kao i onima koji su pokrenuli samostalni biznis. Po završetku IOM finansijske pomoći, 85% (652) stručnjaka su još uvijek bili zaposleni kod istog poslodavca.⁴⁵ U kasnijem periodu, sličan pristup, ovaj put namijenjen samo privremenom povratku stručnjaka iz dijasporu, usvojio je zajednički **UNDP**-ev i IOM-ov projekat **TOKTEN** (Prijenos znanja iz dijasporu u BiH / *Transfer of Knowledge of Qualified Nationals*), koji je nudio 2-mjesečni konsultantski angažman u javnim institucijama, organizacijama i preduzećima u BiH, te **IOM**-ov **TRQN** (Privremeni povratak kvalifikovanih državljana / *Temporary Return of Qualified Nationals*).

Vlasti BiH međutim, nisu pokazale interes da preuzmu implementaciju nekog od ovih programa. U slučaju TOKTEN-a, čije su finansije bile ograničene, država nije pokazala spremnost da participira. Tadašnji Odjel za kulturu i sport

40 Tihjić-Kadrić, Ruzmira i Isma Stanić. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Intervju. 21. 04. 2010

41 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009.p.7

42 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009. p.7-8

43 „Zakon o državljanstvu BiH“. *Službeni glasnik BiH*. broj 13/99.

44 Implementiranog od 1996. do 2000.

45 Šunje, Alma. Međunarodna organizacija za migracije. Javna tribina ACIPS-a "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010.

Ministarstva vanjskih poslova, koji je trebao pružiti podršku u korištenju diplomatskih mreža za potrebe realizacije ciljeva projekta priliva kadrova, nije dobio nalog da sarađuje.⁴⁶ U slučaju TRQN projekta, koji se trenutno provodi uz podršku Vlade Holandije, a tiče se pripadnika bh. dijaspora koji žive u ovoj zemlji, bh. vlasti ne pokazuju veliki interes niti prepoznaju moguće koristi, što je prouzrokovalo smanjenje ulaganja, prije, vrlo zainteresiranih stranih vlada.⁴⁷

Za sve projekte koje je IOM radio, na polju priliva pameti, postojao je veliki interes stručnjaka iz dijaspora da bez naknada doprinesu razvoju BiH. Sa druge strane, ne samo da takve inicijative nisu dočekanе sa oduševljenjem, već su stručnjaci nailazili na velike sistemske prepreke u realizaciji istih. Jedna od prepreka je i neprilagođenost radnog prava te činjenica da, **zakoni na određenim nivoima vlasti trenutno još ne priznaju koncept volonterizma**⁴⁸. Ovo stvara probleme pri implementaciji projekata kao što je TRQN, koji organizira privremeni povratak i profesionalni angažman visokoškoloranih emigranata s ciljem prenosa znanja i iskustva na poslodavce u BiH. Stoga, jedini način da se implementira ova vrsta projekata, jeste da se u ugovor stavi napomena poslodavca da će stručnjak izvršavati poslove koji nisu predviđeni sistematizacijom rada. Nadalje, poslodavci često ne prepoznaju transfer znanja, što je osnovni cilj pomenutog projekta, kao investiciju i faktor razvoja vlastite firme već očekuju direktnu finansijsku korist od ove razmjene. Glavna prepreka trenutno nije u nivou zainteresiranosti dijaspora da doprinesu razvoju

matične zemlje, već unutar same BiH, koja trenutno nedovoljno iskorištava postojeće potencijale. Ovu činjenicu potvrđuju i nalazi druge faze ACIPS-ovog istraživanja, koji podvlače zainteresiranost stručnjaka s jedne strane ali sa druge i njihovu rezigniranost nerazumijevanjem sa kojim se susreću pri pokušajima uspostave naučne saradnje (Prilog 1). Na rješavanju problema odliva pameti mora se angažirati cijela zajednica.⁴⁹

46 Sirčo, Armin. UNDP. Intervju. 12. 06. 2010.

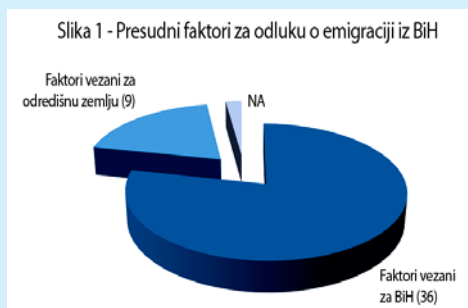
47 Boucault, Regina. Barnes, Sasha. Šunje, Alma i Jugović, Stevan. Međunarodna organizacija za migracije (IOM). Intervju. 19. 04. 2010.

48 Zakon o volontiranju Republike Srpske donesen je u julu 2008. U maju 2010. g. Vijeće ministara BiH usvojilo je prijedlog Zakona o volontiranju BiH koji je upućen u parlamentarnu proceduru. Prijedlog zakona je prošao prvo čitanje na 105. sjednici Ustavno - pravne komisije 24. 06. 2010. Komisija za mlade pri Parlamentu Federacije BiH je pred kraj 2009. g. Zakon o volontiranju Federacije BiH poslala u parlamentarnu proceduru na usvajanje. Očekuje se da Zakon bude usvojen u toku 2010.g. (Mreža Volontiram. *Aktivnosti i procesi za uspostavljanje zakona o volontiranju u Bosni i Hercegovini*. Pristupljeno: 19.07.2010. Dostupno na: <www.volontiram.ba>)

49 Šunje, Alma. Međunarodna organizacija za migracije. Javna tribina ACIPS-a "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010.; Stanić, Isma. Šefica odsjeka. Sektor za iseljenišтво. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Javna tribina ACIPS-a. "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010.

Prilog 1. Sažetak istraživanja: Naučna dijaspora kao potencijal za „priliv pameti“⁵⁰

Koristeći se iskustvima drugih zemalja, namjera istraživanja je bila utvrditi da li bosanskohercegovačka naučna dijaspora posjeduje iskoristiv razvojni potencijal te identificirati načine uspostavljanja fokusirane saradnje koji bi omogućili lakše uključivanje stručnjaka iz dijasporu u aktivnosti u Bosni i Hercegovini. Istraživanje je pokazalo da iako potencijal postoji, također postoji cijeli niz prepreka koje je nužno ukloniti kako bi se ove mogućnosti stavile u funkciju. Istraživanje je provedeno na ograničenom uzorku ispitanika, pripadnika bosanskohercegovačke dijasporu i daje pregled migracionih iskustava te iskustava saradnje sa institucijama i organizacijama u Bosni i Hercegovini.

Analizirajući razloge zbog kojih su emigrirali, većina ispitanika (36 od 46) je označila faktore vezane za stanje u Bosni i Hercegovini, dakle takozvane „push faktore“, što je usko vezano i sa vremenom migracije većine ispitanika (Slika 1). Kao primarni „push“ faktor najčešće se pojavljuje rat u BiH u periodu od 1992. do 1995. godine, iza ovog slijede komplementarni odgovori koji uključuju političku nestabilnost i generalno stanje nesigurnosti. Oko 40% ispitanika je emigriralo za vrijeme rata; 20% u periodu između 1970-te i

1989-te; pet osoba je emigriralo u prvom migracionom talasu, neposredno nakon rata, dok su svega četiri osobe emigrirale u periodu koji bi se mogao označiti kao drugi migracioni talas – od 2001. godine naovamo. Dio uzorka koji je kao faktore koji su bili presudni za odluku da migriraju, označio tzv. „pull“ faktore, dakle one vezane za određenu zemlju, dominantno je kao odlučujuće označio mogućnosti za profesionalni i akademski razvoj te pozitivno socioekonomsko okruženje.

Velika većina ispitanika pokazuje visok stepen zadovoljstva stanjem u zemlji u kojoj borave; relativno intenzivno prate generalnu situaciju u zemlji te održavaju redovne kontakte putem sredstava komuniciranja. Nalazi demonstriraju da je velika većina ispitanika zainteresovana da doprinesu razvoju Bosne i Hercegovine i smatraju da bi njihovo uključivanje moglo dati pozitivan doprinos, što predstavlja jedan od bitnih preduslova za formuliranje efektivne politike prema dijaspori. Faktore vezane za stanje u BiH najčešće navode kao razloge zbog kojih se nisu pokušali vratiti, što u kontekstu slabih izgleda za skoriju promjenu stanja, ponovo upućuje na potrebu razvoja pristupa koji bi sistematski u obzir uzeo demonstrirane stavove.

Iako većina ispitanika nije pokušala da se vrati, što je najvjerovatnije povezano sa dominantno iskazanim zadovoljstvom stanjem u zemlji u kojoj borave, veliki dio je izrazio želju za privremenim povratkom te samim tim i želju za određenim oblicima saradnje, što otvara prostor za razvoj politika protoka znanja kao i za druge politike prema dijaspori. Među faktorima koji bi bili bitni za eventualni povratak, prioritet je dat mogućnosti zaposlenja u struci, dok su nešto manje značajni faktori vezani za porodicu, finansijsku sigurnost

⁵⁰ Sara Nikolić, Boriša Mraović i Emina Ćosić. *The Scientific Diaspora as the Brain Gain Option: Exploring the Case of Bosnia and Herzegovina*. ACIPS, Sarajevo, 2010.

i političku stabilnost. Među onima koji su pokušali da se vrate u BiH, većina kao glavne probleme navodi administrativne prepreke kao i problem priznavanja diploma, što ponovo naglašava neophodna unaprijeđenja zakonskih rješenja koja bi ovaj dugotrajan i prilično skup proces učinila jednostavnijim i efikasnijim.

Pored svega navedenog, ono što je percipirano kao poseban problem, nasuprot prevladajućoj želji da se na izvjestan način doprinese razvoju BiH, jeste potpuni nedostatak inicijative za uspostavljanje saradnje od strane institucija i organizacija iz BiH. Većina ispitanika je sarađivala sa nekom od domaćih institucija, s tim da je saradnja u velikoj većini slučajeva uspostavljena i funkcionirala na individualnom nivou. Ovo stavlja naglasak na potrebu za institucionalizacijom saradnje posebno u svijetlu nalaza da su identificirani primjeri uspješne saradnje, ustanovljeni na osnovu inicijative pojedinaca, prestali funkcionisati nakon što bi se uključena osoba povukla. Ispitanici su najčešće sarađivali sa akademskim institucijama, odnosno univerzitetima koji su generalno percipirani kao zatvorene institucije, te institucijama javnog sektora, dok je istovremeno angažman ovih instanci označen kao presudan za poboljšanje saradnje (Slika 2).

Prevladajući je stav da ne samo da vlada i ministarstva ne poduzimaju nikakvu inicijativu, već nerado uspostavljaju saradnju tamo gdje se takva inicijativa pojavi. Iako deklarativna podrška institucija postoji, uz izuzetak Sektora za iseljeništvo pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, institucije Bosne i Hercegovine veoma malu pažnju posvećuju pitanjima odnosa sa dijasporom i na taj način demonstriraju nedostatak razumijevanja za potencijalni razvojni efekat koji bi sistematizirana saradnja mogla imati.

Kad je riječ o oblicima saradnje, ispitanici su pokazali najveći stepen interesovanja za uključivanje

u profesionalne mreže u Bosni i Hercegovini ali i u zemljama regiona, odnosno bivše Jugoslavije. Zaključeno je da je potrebno ponovo formalizirati saradnju među pojedincima i institucijama koja je postojala u zajedničkoj državi. Drugi značajan nalaz je onaj koji se tiče želje za formiranjem dubljih veza, odnosno učvršćivanjem već postojećih, među samim pripadnicima dijaspore. Kada su u pitanju mogući modeli za unaprijeđenje saradnje najveći je značaj dat razvoju (odnosno obnavljanju ranije postojećih) profesionalnih mreža; nacionalnih i regionalnih. Drugi modeli saradnje koji su označeni kao najinteresantniji obuhvataju: kongrese naučne dijaspore, podršku naučnim skupovima, učenje na daljinu i organizaciju institucionalnih posjeta. Također, iako većina ispitanika trenutno nije uključena u rad neke formalne ili neformalne profesionalne mreže, jasno je iskazan interes za poboljšanjem saradnje među samom naučnom dijasporom, što bi ojačalo trenutno limitirani kapacitet za razvoj saradnje „odozdo prema gore“ (*bottom up*) i reafirmiralo „*brain gain*“ potencijal koji naučna dijaspora ima.

Prijedlozi za poboljšanje saradnje od strane samih ispitanika uključuju mogućnosti kratkoročnih i post-doktorskih usavršavanja mladih naučnika pri institucijama u kojima oni rade, a nekoliko je puta istaknuta ideja o intenzivnijem uključivanju u dešavanja u domovini nakon što se trenutno aktivni naučni radnici penzionišu. Ideja je dodatno indikativna u kontekstu dobne distribucije uzorka gdje je četvrtina ispitanika u zreлом radnom dobu.

Sa druge strane, situacija je daleko od sjajne kad je u pitanju pristup „od gore prema dole“ (*top down*), odnosno sistematsko razvijanje saradnje i podrška konstituiranju i funkcioniranju mreža naučne dijaspor, od strane institucija države. Poseban problem je nepostojanje preciznih podataka o strukturi i geografskoj rasprostranjenosti bh. dijaspor. Naponi na ovom polju, uz obuhvatnu kampanju podizanja svijesti o značaju razvoja strateških „*brain gain*“ politika su neophodni prvi koraci. Na osnovu najboljih praksi drugih zemalja, Bosna i Hercegovina bi trebala sistematski raditi na identifikiranju eksperata u dijaspori i u okviru državne razvojne strategije razvijati mjere poboljšanja saradnje sa svojom visokokvalificiranom dijasporom, te insistirati na većem angažmanu diplomatsko-konzularnih predstavništva. Postoji niz razvojnih mogućnosti bosankohercegovačke dijaspor: ekspertiza u različitim poljima kombinirana sa željom da se doprinese razvoju, volja da se radi na transferu naučnih veza i znanja sa matičnih institucija prema institucijama u BiH, ali bez sveobuhvatne mobilizacije državnih i akademskih institucija ne samo da bi ovaj potencijal mogao biti trajno izgubljen već bi moglo doći do novog vala odlaska stručnjaka što bi dodatno oslabilo mogućnosti za razvoj, na znanju zasnovane ekonomije i društva.

Drugi postojeći projekti međunarodnih organizacija su regionalna inicijativa **UNESCO-a** i **Hewlett Packard-a** iz 2003. godine, pod nazivom *Piloting Solutions for Alleviating Brain Drain in Southeast Europe* (**Pilotiranje rješenja za ublažavanje odliva pameti u Jugoistočnoj Evropi**) u okviru koje je donirana moderna računarska oprema za sedam univerziteta u Albaniji, BiH, Srbiji i Makedoniji, kako bi se profesorima omogućili profesionalni kontakti sa inozemnim kolegama te pristup svjetskim bibliotekama.⁵¹ U BiH su to bili Univerzitet u Sarajevu i Univerzitet u Istočnom Sarajevu. Projekat „Brain Gain“ Svjetskog Univerzitetskog servisa Austrije (**WUS**), u implementaciji od 2002. godine, započet na inicijativu lokalne akademske zajednice, posebice Univerziteta u Sarajevu, omogućava pozivanje predavača i akademskog nastavnog osoblja koji su emigrirali iz BiH i regije i predaju na univerzitetima u svijetu, da predaju kao gostujući profesori. Do sada je podržano 129 aplikacija predavača, 241 predavač se nalazi u bazi podataka, a 137 fakulteta u BiH (uključujući sve javne Univerzitete) registrirano kao korisnici pomenute baze.⁵² Postoji inicijativa od strane MLJPI da se pronađu sredstva koja bi omogućila preuzimanje projekta od

strane državnih institucija.⁵³ Pristup komplementaran ovoj inicijativi, trebao bi otvoriti mogućnost za angažman akademskih radnika iz regije jugoistočne Evrope, a ne isključivo bh. naučne dijaspor.⁵⁴

Sprovedeno je i par relevantnih inicijativa lokalnih organizacija. Nevladina organizacija **Bosanska zajednica** je kroz program Reconnect iz 2001. godine dovela na privremenu subvencioniranu praksu (volonterski) 160 mladih ljudi iz dijaspor, od kojih je otprilike 11% ostalo u BiH. Od 2003. godine, 80 mladih koji žive u BiH učestvovalo je u programu prvog zaposlenja, također organizovanom od strane Bosanske zajednice te je 30% ostvarilo stalni radni odnos.

Bosanska Medicinska Inicijativa (BMI), uspostavljena u okviru Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu, kao jedan od direktnih rezultata TOKTEN projekta, predstavlja inicijativa usmjerenu na sistemsko uvezivanje i poboljšanje komunikacije između medicinskih radnika u BiH i inostranstvu, sa krajnim ciljem unaprijeđenja stanja u zdravstvu u BiH. Zahvaljujući ovom projektu, razvijeni su dobri komunikacijski kanali te je uspostavljena saradnja između bosankohercegovačkih klinika i brojnih medicinskih ustanova u svijetu, posebno kada je riječ o

51 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009.p.8

52 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ko je ko u bh. dijaspori, Doktori nauka i istraživači. 2009.p.8

53 Tihić-Kadrić, Ruzmira i Isma Stanić. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Intervju. 21. 04. 2010.

54 Tanović, Lamija. Univerzitet u Sarajevu. Intevju. 20. 04. 2010

razmjeni naučnih radova i novih tehnika u dijagnostici, te međunarodnoj specijalizaciji za stručnjake iz BiH. Kao takva, ova inicijativa trenutno predstavlja najbolji primjer uspješne saradnje domaćih stručnjaka i stručnjaka iz dijaspor⁵⁵. Isma Stanić, iz Sektora za iseljeništvo, također je istakla da je otvaranje Centra za srce u Sarajevu, velikim dijelom rezultat rada ove inicijative.

Na kraju, u formiranju budućih politika uspostavljanja veza i kooperacije sa iseljeništvom, bitan resurs predstavljaju i **akademske organizacije iz dijaspor**. Organizacije kao što su BHAAAS - Bosanskohercegovačko-američka akademija nauka i umjetnosti⁵⁶, imaju cilj komplementaran nastojanju da se omogući priliv pameti u BiH; povezivanje naučnika, umjetnika i profesionalaca bh. porijekla koji žive u Americi, te žele uspostaviti saradnju i prenos znanja u BiH.

2.3 Boravak i zapošljavanje visokokvalificiranih stranih državljana

Pored uspostave veza sa visokokvalificiranim radnicima iz bh. dijaspor, okvir za privlačenje pameti uključuje i uspostavu okvira koji omogućava boravak i zapošljavanje visokokvalificiranim strancima. Pravni okvir koji regulira pitanje boravka stranaca u BiH nije posebno stimulirajući kada je u pitanju privlačenje visokokvalificiranih pojedinaca. Određene olakšice postoje, i to vezano za naučno istraživački rad. Prema „**Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu**“, privremeni boravak u BiH se može odobriti na osnovu istraživačkog rada, uz „dokaz da je realizacija projekta značajna za BiH i dokaz da je stranac ključno lice ili stručnjak potreban za realizaciju projekta“⁵⁷. Kada su u pitanju visokokvalificirani profesionalci odnosno njihovo zapošljavanje na teritoriji Bosne i Hercegovine, nadležnost je entitetska. Republika

Srpska je regulisala ovo pitanje **Zakonom o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva**, a FBiH **Zakonom o zapošljavanju stranaca**. Oba zakona su eksplicitno pozitivno diskriminirajuća prema domaćim državljanima. Nadležni organi (filijala Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske i Federalni zavod za zapošljavanje) strancu ne mogu izdati radnu dozvolu ukoliko na evidenciji nezaposlenih, ima lica odgovarajuće stručne spreme koja ispunjavaju uslove radnog mjesta, a koja prihvataju određeni posao.

Trenutno na nivou BiH ne postoji bilo kakav sistem-atiziran i strateški plan privlačenja visokokvalificiranih stranaca. Izuzetak je član 84 „Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu“ koji izuzima od obaveze posjedovanja radne dozvole „univerzitetske profesore koje univerziteti u BiH pozovu za predavače, naučnici na naučnom ili stručnom usavršavanju, naučnici koji su predstavnici međunarodnih organizacija te naučnici koji učestvuju u provođenju naučnoistraživačkih projekata važnih za BiH“⁵⁸ te stručnjake, nastavnike i predavače stranih kulturnih i obrazovnih institucija, koji u BiH obavljaju svoj stručni posao u okviru programa kulturne i obrazovne saradnje.

Član 78, pomenutog zakona, predviđa uspostavljanje sistema kvota na određena zanimanja, a prema procjenama koje se utvrđuju na prijedlog Ministarstva civilnih poslova, a na osnovu podataka o potrebnim radnim mjestima koje utvrđuju nadležne službe. Ukoliko pogledamo konkretne potrebe za radnom snagom izražene kvotama vidi se da se značajan dio odnosi na visokoobrazovane radnike. Najveći je deficit u prerađivačkoj industriji i obrazovanju, posebno visokom obrazovanju. U ove dvije oblasti kvote definišu potrebu za angažovanjem inženjera svih struka, odnosno univerzitetskih profesora iz svih oblasti. Potreba za kadrom ove vrste je posebno izražena u Republici Srpskoj. Još jedna deficitarna oblast je građevinarstvo, gdje je također utvrđena potreba za inženjerskim kadrom svih profila, te za specijaliziranim inženjerima u ovoj oblasti.⁵⁹

55 Šunje, Alma. Međunarodna organizacija za migracije. Javna tribina ACIPS-a „Priliv mozgov/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?“. Sarajevo, 24. 06. 2010.

56 Vrijedno je spomenuti i Akademski klub NAUK - Akademija nauke, umjetnosti i kulture u Nizozemskoj, BIHDAK - Bosanskohercegovačko-danski akademski klub u Danskoj, APU mreža u Švedskoj koja afirmira akademike, poduzetnike i umjetnike porijeklom iz BiH, američko-bosanska kulturna fondacija Saše Toperića, Umjetnički klub ARS BOSNAE u Njemačkoj.

57 Ministarstvo sigurnosti BiH. „Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu“. Službeni glasnik BiH, broj 36/08.

58 Ministarstvo sigurnosti BiH. „Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu“. Službeni glasnik BiH, broj 36/08.

59 Vijeće ministara. „Odluka o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanje stranaca u BiH za 2010“

Ovaj član, u nekoj modificiranoj i unaprijeđenoj varijanti, mogao bi biti začetak ciljne politike privlačenja visokokvalificiranih osoba. Međutim, u „Strategiji u oblasti imigracija i azila“ istaknuto je slijedeće: „otvoreno pitanje ostaje kako će ovaj proces procjene za potrebnom radnom snagom biti realizovan. Bez jasnih kriterija i političkih odluka o potrebama BiH za stranim radnicima, udruženim sa relativno kratkim periodom za pripremu terena uz prisustvo većeg broja institucija koje su nadležne za provođenje procedure zapošljavanja stranca, cjelokupan sistem kvota može biti doveden u rizičnu situaciju.“⁶⁰ Sa druge strane, sistem kvota predviđa izuzetke od definitivno utvrđenog broja. Među uslovima⁶¹ prema kojima je izdavanje radne dozvole moguće izvan kvotnog sistema je i stručna sprema, pa se tako zapošljavanje visokoobrazovanih pojedinaца ne ograničava ovim sistemom, već je omogućeno njihovo zapošljavanje bez obzira na utvrđeni maksimalni broj unutar neke od kategorija koje kvotni sistem tretira i u tom smislu, favorizira visokoobrazovane.

Trenutno, ukupna godišnja kvota od 2376. radnih dozvola za produženje i novo zapošljavanje stranaca⁶², u odnosu na 699.398⁶³ zaposlenih u BiH, demonstrira da stranci zaposleni u BiH u veoma maloj mjeri utiču na generalno tržište rada, mada je najveći postotak zaposlenih stranaca u 2007. i 2008. godini imao visoku stručnu spremu.⁶⁴ Problem ostaje činjenica da privredni rast u BiH trenutno jednostavno ne može da prati čak ni domaću produkciju visokokvalificiranih kadrova, te ne postoji uvezanost i komplementarnost između ova dva sektora u smislu ponude i potražnje. Sve dok se više pažnje ne posveti ekonomskom rastu, mogućnost privlačenja visokokvalificiranih pojedinaca iz inostranstva kao i stvaranje uslova za efikasnu cirkulaciju domaćeg visokoobrazovanog kadra, ostaju u sferi želje.⁶⁵

3. Okvir za zadržavanje stručnjaka i kreiranje mogućnosti za protok znanja

Pored podsticanja dolaska/povratka stručnjaka iz inostranstva, ključni aspekt politika priliva pameti mora uzeti u obzir i kreiranje prostora za dugoročno zadržavanje, kao i unaprijeđenje domaćih stručnjaka. U ovom kontekstu, ključnu ulogu na oba polja igra dobro uspostavljen obrazovni sistem, koji omogućuje razvoj i razmjenu znanja i vještina. Također, u naporima da se u što većoj mjeri omogući protok znanja, bitan aspekt predstavljaju i programi mobilnosti i razmjene znanja.

3.1 Obrazovanje i priznavanje kvalifikacija

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2006/2007 godinu, postotak visokoobrazovanog stanovništva od oko 6 -7% u BiH je preko tri puta niži od evropskog prosjeka koji iznosi preko 20%. Nedovoljan broj studenata u BiH, posebno na prirodno-matematičkim i tehničko-tehnološkim fakultetima, čini veoma malu osnovu za izgradnju budućih istraživačko-razvojnih kadrova. Pored ostalog, ovi podaci ukazuju i na činjenicu da se dosadašnja realizacija zacrtanih politika u obrazovanju i obuci, a samim tim i u kreiranju kompetentnih ljudskih resursa u BiH, ne odvija zadovoljavajućim tempom i da ne daje željene rezultate, te da je glavni problem našeg obrazovnog sistema spora implementacija reformskih procesa.⁶⁶

Evropska unija je sebi za cilj postavila da reformiše obrazovni sistem, kako bi ovaj postao globalno konkurentan, a s ciljem da doprinese razvoju održivog ekonomskog i socijalnog rasta, te prilivu pameti. Kroz fokusiranje na obrazovanje, EU sprovodi politike koje bi privukle i zadržale visokokvalifikovani kadar unutar granica unije. Sveobuhvatna reforma visokog obrazovanja u Evropi poznata je kao **Bolonjski proces**. On treba da doprinese ispunjavanju ovih ciljeva kroz uspostavljanje zajedničkog prostora vi-

60 Vijeće ministara. Strategija u oblasti imigracije i azila -Akcionni plan- 2008-2011. Dostupno na: http://www.msb.gov.ba/docs/Strategija_u_oblasti_imigracije_i_azila.pdf

61 Druge kategorije su: po osnovu radnih dozvola, na osnovu braka, ukoliko osoba obavlja ključnu funkciju za funkcionisanje neke firme.

62 Vijeće ministara. „Odluka o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanje stranaca u BiH za 2010“

63 Agencija za statistiku BiH. „Zaposleni po djelatnostima“. Saopštenje. Pristupljeno: 12.06.2010.

64 Ministarstvo sigurnosti BiH. Sektor za imigraciju. Migracioni profil BiH. 2009.

65 Veselinović, Siniša. Agencija za rad i zapošljavanje BiH. Intervju. 11. 06. 2010.

66 Vijeće ministara BiH. Strategija razvoja nauke u BiH 2010-2015, 2009. p.32-33

sokog obrazovanja na nivou Evrope, koji bi fleksibilnim, interdisciplinarnim pristupom trebao obogatiti akademsku scenu i budući kadar, spreman za zapošljavanje u EU. Uspostavljanje Evropskog prostora obrazovanja predvidjelo je i uvođenje Evropskog sistema prenosa bodova (ECTS), čiji je cilj uspostavljanje standardiziranog sistema prenosa stečenog akademskog znanja, što omogućava veću interdisciplinarnost. Samim tim, najvažniju činjenicu predstavlja podsticaj veće mobilnost studenata, kako bi mogli studije nastaviti ili prenijeti u drugu instituciju bez administrativnih i birokratskih poteškoća.

Ovaj sistem, iako je propisan **Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju (OZVO)**, još uvijek nije u potpunosti zaživio u Bosni i Hercegovini, te studenti još uvijek nisu u mogućnosti da uživaju prednosti reforme. Razlog ovome, prvobitno se nalazi u **izostanku koordinirane reforme obrazovanja u BiH**. Iako su visokoobrazovne institucije već 2003. godine započele proces reforme, isti je započet bez prisutnosti OZVO-a, koji je usvojen tek krajem 2007. godine. U ovakvom kontekstu, proces reforme još uvijek nije kontribuirao kreaciji zajedničkog prostora visokog obrazovanja unutar granica BiH, te samim time još uvijek ne doprinosi mobilnosti studenata, te protoku znanja baziranom na razmjeni iskustava i mogućnosti sticanja znanja na različitim institucijama.

Jedna od velikih prepreka za sveukupnu mobilnost studenata BiH, kao i za povratak studenata koji su studirali vani, predstavljaju velike poteškoće u procesu priznavanja diploma. BiH još uvijek nema funkcionalan sistem nostrifikacije diploma, te je uprkos formiranju **Centra za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (CIP)**, nostrifikacija i dalje rascijepkana. Trenutno je priznavanje diploma regulisano entitetskim/kantonalnim zakonima, te individualni univerziteti i vlade kantona vrše nostrifikaciju po zakonima na svom nivou.⁶⁷

Tako naprimjer, Pravilnik Univerziteta u Sarajevu propisuje način vršenja nostrifikacije, o kojem odlučuje komisija uspostavljena od strane Senata, a jedini uvjet kojim se vode po pravilniku glasi:

Nostrifikacija odnosno ekvivalencija svjedočanstava, diploma ili drugih javnih dokumenata o stručnom ili naučnom stepenu može se vršiti ako se u postupku utvrdi da uslovi za sticanje tih stepena u inostranstvu odgovaraju uslovima propisanim za sticanje odgovarajućeg stručnog ili naučnog stepena u BiH.⁶⁸

Nadalje, veliki broj kantona se još uvijek drži tradicionalnog sistema prepoznavanja diploma.⁶⁹ Trenutni postupak u dosta slučajeva ne dozvoljava odstupanja viša od 20% između dva nastavna plana i programa domaćih univerziteta⁷⁰ (koji sami nisu usklađeni, te sama klasifikacija zanimanja nije dogovorena⁷¹), kao i između programa univerziteta iz drugih zemalja, što znatno blokira mobilnost a predstavlja poseban problem kod interdisciplinarnih studija.

Prema svojim nadležnostima, **Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (CIP)** zadužen je za „informiranje i priznavanje u oblasti visokog obrazovanja; [...] daje obavještenje i mišljenje o stranim stepenima i diplomama u Bosni i Hercegovini, s ciljem nastavka školovanja na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini; [...] u skladu sa Lisabonskom konvencijom i njenim pratećim dokumentima, donosi preporuke ministarstvu Republike Srpske, kantonalnim ministarstvima i Brčko distriktu BiH o priznavanju diploma stečenim van Bosne i Hercegovine s ciljem zaposlenja, nastavka obrazovanja i ostvarivanja drugih

67 "Strani državljani imaju pravo upisa na studentske programe na visokoškolskim ustanovama kao javnim ustanovama u Kantonu pod jednakim uvjetima kao i državljani Bosne i Hercegovine, u skladu sa ovim Zakonom i statutom visokoškolske ustanove te u skladu sa kvotom za upis studenata stranih državljanina koju utvrđuje Vlada na prijedlog visokoškolske ustanove." Ministarstvo obrazovanja i nauke KS. Zakon o Visokom obrazovanju Kantona Sarajevo. „Službene novine Kantona Sarajevo. broj: 43/08. Član 87, paragraf (1); Mihić, Jadranka. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010.

68 Univerzitet u Sarajevu, Upravni odbor, PRAVILNIK o načinu i postupku vršenja nostrifikacije i ekvivalencije inostranih školskih svjedočanstava, diploma ili drugih javnih dokumenata. 2000.

69 Mihić, Jadranka. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010.

70 Iako ova praksa nije jasno ustanovljena zakonima, ovaj postotak se najčešće spominje.

71 Šešum, Siniša. Senior Programme Officer. UNESCO. Intervju. 19. 05. 2010.

prava koja proističu iz stečene kvalifikacije.⁷² CIP bi dakle, trebao biti prvi korak u procesu nostrifikacije, te biti u stanju da od univerziteta u inostranstvu dobije podatke o studiju, a zatim da preporuku o priznanju domaćim institucijama (univerzitetima u slučaju studenata koji nastavljaju studij, te preporuku o zvanju za svršene studente).⁷³ Međutim, trenutno CIP ne vrši priznavanje diploma stečenih u inozemstvu, već daje informacije o tome gdje zainteresirane strane mogu to učiniti – kod nadležnih obrazovnih vlasti (u **Federaciji BiH** to su **kantonalna ministarstva obrazovanja**, u **RS** je to **Ministarstvo prosvjete i kulture** i **Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH**).⁷⁴ Složena i fragmentirana legislativa na ovom području rezultira nedostatkom harmonizacije nostrifikacijskog procesa. Legislativa bi trebala biti izmijenjena u skladu sa Lisabonskom konvencijom, te bi trebao biti uspostavljen novi zakon za priznavanje kvalifikacija.⁷⁵

Prethodno navedena situacija o prenosu akademski stečenog znanja značajno utiče na mobilnost studenata, te samim tim i na protok znanja.

Priznavanje obrazovanja je ključno za slobodu kretanja kako studenata tako i profesionalnih odraslih osoba i ono posebno utiče na povratnike. Na nivou visokog obrazovanja, gdje je Bosna i Hercegovina prihvatila brojne specifične obaveze na osnovu Lisabonske konvencije o priznavanju diploma i Bolonjskog procesa, uvođenje djelotvornih mehanizama za priznavanje diploma će, *inter alia*, poboljšati mogućnost bosasnkohercegovačkih studenata u akademskom smislu i u pogledu zapošljavanja, povećati njihovu mobilnost i doprinijeti i povratku kvalifikovanih mladih ljudi koji su studirali u inostranstvu, u BiH.⁷⁶

Dodatno, mobilnost je problem i unutar BiH, ponovo zbog nedostatka harmonizacije zakonodavstva te postojanja različitih nastavnih planova i programa za isti studij.

Komplementaran problem predstavlja i još postojeća decentraliziranost većine bh. javnih univerziteta koja osporava adekvatnu razmjenu informacija i planiranje daljeg razvoja te programske strukture univerziteta. Na primjer, kada je riječ o saradnji bh. univerziteta sa stranim univerzitetima, teško je doći do tačnih podataka o nivou ovakve razmjene zbog visoke autonomije individualnih fakulteta, osobito na neintegriranim univerzitetima poput Univerziteta u Sarajevu. Rezultat ovoga stanja je da centralni Ured za međunarodnu saradnju Univerziteta nije u mogućnosti pratiti razvijanje saradnje sa 90 stranih univerziteta sa kojim su potpisani partnerski sporazumi. Budući da je univerzitet trenutno samo formalna jedinica, priznata od stranih institucija kao pravno tijelo koje može potpisati međunarodni sporazum, za implementaciju saradnje su nadležni pojedinačni fakulteti, te univerzitet kao krovna institucija nema detaljan uvid u istu. Koordinatorica Ureda za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu nije bila u mogućnosti ustanoviti u kojoj mjeri podaci o razmjeni studenata i dostupnim stipendijama uopće dođu do samih studenata. Cijeli sistem se svodi na postavljanje novih podataka na univerzitetsku web stranicu i prosljeđivanju istih relevantnim fakultetima koji često nisu aktivni u samoj razmjeni podataka.⁷⁷ Ovakvo stanje teško može doprinijeti stvaranju ambijenta u kojem studenti na bh. univerzitetima mogu u svojoj krovnoj instituciji naći podršku za razvoj kapaciteta i znanja predviđen bolonjskim reformama.

72 Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja. *O nama*. Dostupno na: <http://www.cip.ba/onama/index/bs>

73 Mihić, Jadranka. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010.

74 Dilber, Dragana. Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja. E-mail komunikacija. 15. 01. 2010

75 Mihić, Jadranka. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010; Šešum, Siniša. Senior Programme Officer. UNESCO. Intervju. 19. 05. 2010.

76 Arula, Bojana. "Reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini", *Kultura i obrazovanje u Bosni i Hercegovini - Na tragu novih politika*. 2006.

77 Šulentić, Ljiljana. Koordinatorica Ureda za međunarodnu saradnju. Univerzitet u Sarajevu. Intervju. 16. 06. 2010.

3.2 Programi za podsticanje mobilnosti

Kao što je već navedeno, prvi korak prema rješenju odliva pameti je svakako stvaranje uslova za protok znanja između jugoistočne Evrope i razvijenih zemalja, kao i unutar same regije.⁷⁸ Na evropskom nivou ovi ciljevi se prožimaju kroz brojne strategije⁷⁹. Na sastanku Regionalnog stola Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope 2006. godine u Beogradu, usvojen je novi prioritet regionalne saradnje, koji prepoznaje ključnu ulogu razvoja ljudskog potencijala kroz saradnju u sektorima obrazovanja i naučno-tehičkog istraživanja. Ovaj sastanak je ustanovio, između ostalog, da mladi ljudi trebaju biti osnovna ciljna skupina koja se treba uključiti u programe akademske i radne razmjene.⁸⁰

Kada je u pitanju saradnja na nivou obrazovanja, Evropska unija je usvojila nekoliko mehanizama i politika koje trebaju pratiti ciljeve uspostavljene u **Lisabonskoj strategiji** a u bližoj budućnosti i ispuni *benchmark*⁸¹. Ove politike prate i finansijski mehanizmi uspostavljeni da dosegnu iste ciljeve, poput specifičnih Programa zajednice koji ciljaju na obrazovnu saradnju i razvoj, te kreiraju prostor za razvoj znanja i istraživačkih aktivnosti - programi poput Erasmus Mundusa, Programa cjeloživotnog učenja, Mladi u akciji, Konkurentnosti i inovativnosti, Tempusa, itd.

Prema procjenama koordinatorice za međunarodnu saradnju Univerziteta Sarajevo, osnovne prepreke za studente prilikom odlaska na studije izvan zemlje, na univerzitetu gdje je uspostavljena saradnja, pored već prezentirane problematike još uvijek neregulisane procedure priznavanja stranih diploma, jesu nedostatak finansijskih sred-

stava i domaćih stipendija koje bi im omogućile boravak u trećoj zemlji.⁸² Usprkos nedostataka domaćih finansijskih sredstava, Bosna i Hercegovina trenutno ne iskorištava u dovoljnoj mjeri mogućnosti koje joj otvaraju dostupni Programi zajednice, upravo za ovakve vrste podrške. Program **Erasmus Mundus**, čiji je osnovni cilj obezbjeđivanje stipendija za studente i akademski kadar koje im omogućavaju da provedu dio studija, istraživački period ili predaju na akademskoj instituciji u Evropskoj Uniji, do sada je omogućio mobilnost nekoliko stotina pripadnika akademskog osoblja, većinom iz trećih zemalja. Od ovoga broja, svega dva učesnika su, do sada, porijeklom iz BiH. Slika nije mnogo bolja ni kada su u pitanju stipendije dostupne bh. studentima. Od 20.000 stipendija Erasmus Mundus koje su do sada dodijeljene studentima pretežno trećih zemalja, u regionu su bosanskohercegovački studenti među onima koji su ponajmanje učestvovali u programu (vidi Sliku 3). Otkako BiH ima pristup ovom programu, u Erasmus Mundusu je učestvovalo 25 studenata, dok je Srbija uspjela poslati 131 učesnika samo u periodu nakon razdvajanja Srbije i Crne Gore. Albanija je uspjela poslati 75 studenata na ovaj program razmjene.⁸³ U slučaju BiH, potrebno je stvoriti jasniju sliku važnosti korištenja ovakvih programa za sveukupan razvoj zemlje, te izmijeniti ponekad negativnu interpretaciju ovih programa kao mehanizma koji odvlače studente rađe nego ulažu u priliv pameti.⁸⁴ Kao što je i ranije pomenuto, uspostava funkcionalnog sistema nostrifikacije diploma igra veliku ulogu u ovom kontekstu, jer je razumljivo da studenti nemaju motivaciju za odlazak na razmjenu ukoliko nisu sigurni da će uloženo vrijeme i stečeni krediti biti priznati na njihovim matičnim fakultetima.

78 Horvat, Vedran. Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe? 2004. p. 76-93

79 Council of Europe. Presidency conclusion. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000; Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja okupljenih u Bologni 19. juna 1999.g. Bolonjska deklaracija; Regional Cooperation Council. Stability Pact for South Eastern Europe. 1999.

80 Evropski pokret u Srbiji. Regionalna saradnja za razvoj i evropsku integraciju. 2007.

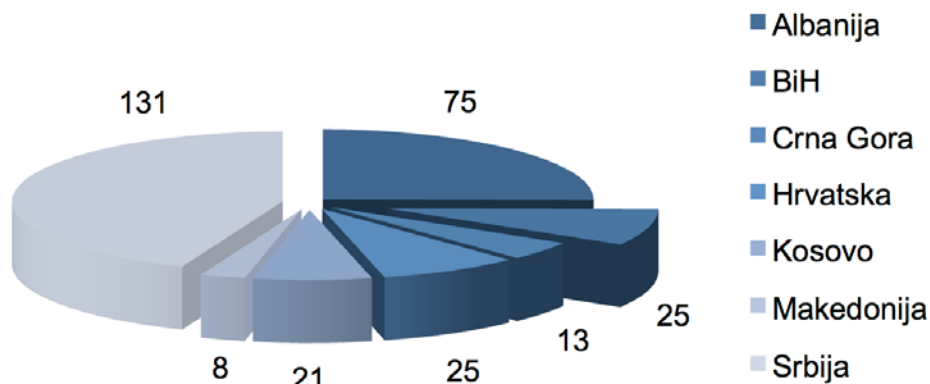
81 Evropska komisija. Communication from the Commission - Europe 2020 – A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010.

82 Šulentić, Ljiljana. Koordinatorica Ureda za međunarodnu saradnju. Univerzitet u Sarajevu. Intervju. 16. 06. 2010.

83 Čosić, Emina. Učenje kroz djelovanje: Pregled procesa pristupanja BiH Programima Zajednice: Cjeloživotno učenje i Mladi u Akciji. 2010.

84 Mihić, Jadranka. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010

Slika 3. Pregled učesća studenata iz država Zapadnog Balkana u programu Erasmus Mundus do 2010 (broj ostvarenih stipendija)

Izvor: Evropska komisija/Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizuelni sektor i kulturu⁸⁵

Na nivou **Ministarstava obrazovanja** postoje limitirani **programi stipendiranja** za studije u inostranstvu. Program utroška sredstava Federalnog Ministarstva obrazovanja i znanosti za 2010. godinu uključuje potporu talentiranim studentima, državljanima Bosne i Hercegovine, sa prebivalištem na području Federacije koji studiraju u javnim visokoškolskim ustanovama van Bosne i Hercegovine. Kao kriterije selekcije, uzimaju se u obzir značaj studijskog programa za Federaciju i njegov kvalitet; deficitarnost studijskog programa; uspjeh u tijeku studija; nagrade i priznanja u tijeku studija; *kao i opredijeljenost za povratak u domovinu*.⁸⁶ Međutim, podaci iz 2007. i 2008. godine govore da je samo 8 studenata dobilo priliku za studije

izvan Federacije BiH ovim putem.⁸⁷ Takođe, u BiH postoji i praksa stipendiranja i u privatnom sektoru, gdje kompanije nude stipendije talentiranim mladim ljudima pod uslovom rada za kompaniju određeni broj godina nakon studija,⁸⁸ te su značajni i programi stipendiranja stranih država.⁸⁹ Sve ovo predstavlja pozitivne prakse koje se trebaju dodatno proširiti, posebice kada je riječ o ulozi privatnog sektora u podršci izgradnji visoko kvalificirane radne snage.

BiH ima malo bolji uspjeh kad je riječ o evropskom programu zajednice **Mladi u akciji** koji otvara mogućnost neformalne edukacije i suradnje između europske mladeži, kroz četiri primarne akcije koje daju podršku mladima u izvođenju zajedničkih projekta, volonterske razmjene itd. Rezultati učesća BiH u dostupnim akcijama programa mogu se ocijeniti kao pozitivni, u smislu apsorbiranih sredstava i sprovedenih aktivnosti. Neophodno je da se znanje

⁸⁵ Evropska komisija/Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizuelni sektor i kulturu, "Annex IV: Erasmus Mundus and Western Balkans & Turkey Window students by nationality and gender 2009/2010 (main, reserve list and non-selected list) alphabetic order of total applications," "Erasmus Mundus Students by Nationality and Gender from 2004-05 to 2008-09"

⁸⁶ Vlada Federacije BiH. *Odluka o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih proračunom FBiH za 2010.g. Ministarstva obrazovanja i znanosti FBiH.*

⁸⁷ Federalno ministarstvo kulture i nauke. *Svečana dodjela priznanja najboljim studentima u Federaciji BiH. 2009.*

⁸⁸ European Profiles Greece, British Council i Hifab International Sweden. Support of Irish Students in Secondary Education. At home and via fundraising among the Irish Diaspora. 2009. p.5

⁸⁹ Kao što su britanski Chevening, američki Fulbright, te različite stipendije stranih ambasada.

usvojeno do sada, kao i iskorištene mogućnosti, prenese novim organizacijama, potencijalnim korisnicima, koji će se na taj način upoznati sa iskustvima organizacija koje su već uključene u ovaj proces.⁹⁰ Sa ciljem postizanja uspješnih rezultata na ovom području, potrebno je da lokalni resursni centar pruži efikasnu podršku domaćim omladinskim organizacijama, te osigura unaprijeđenje geografske i organizacione raspodjele fondova i mogućnosti.

Još jedan bitan faktor za kreiranje okvira za zadržavanje kvalitetnih mladih ljudi u zemlji jeste omogućavanje stručnog zaposlenja za mlade stručnjake u matičnoj zemlji, što zahtijeva povezivanje potreba tržišta rada i obrazovnih politika i kvota. Ovakve veze, razmjena informacija i informisani razvoj kvota na fakultetima ovisno o tržišnim potrebama trenutno ne postoji. Kao što je i ranije pomenuto, privredni rast ne prati produkciju kadrova⁹¹, što takođe potiče odliv pameti. Nedavno započeo **Program zapošljavanja i zadržavanja mladih u BiH (YERP)** koji se provodi u periodu 2010 - 2012 godine u saradnji pet UN agencija (uključujući IOM), finansiran je od strane UN-ovog Fonda za ostvarivanje Milenijskih razvojnih ciljeva Kraljevine Španije, ima za cilj pružiti priliku mladima da učestvuju u programima privremenih migracija kao i podršku mladim povratnicima da se reintegrišu u lokalno tržište rada, uzimajući u obzir sposobnosti stečene vani. Projekat se sastoji od tri komponente koje su kreirane da bi se povećali kapaciteti obrazovnog sistema i lokalnih zajednica. Sve u cilju povećanja zapošljavanja mladih, izgradnji kapaciteta zavoda za zapošljavanje i civilnog društva u provođenju mjera za zapošljavanje mladih, te kako bi se povećao pozitivan odnosno smanjio negativan uticaj migracije mladih. Projektna aktivnosti uključuju omogućavanje obrazovanja koje uključuje životne vještine, obezbjeđivanje programa profesionalne orijentacije, omogućavanje sticanja radnog iskustva za mlade, otvaranje Centara za savjetovanje i konsultaciju mladih pri biroima za

zapošljavanje, itd.⁹² Unutar YERP projekta, UNFPA u partnerstvu sa Sektorom za iseljeništvo, radić će i na izradi Strategije praćenja migracije mladih, kao i razvoju baze podataka MLJPI o ljudskim resursima u dijaspori.⁹³ Ove aktivnosti, ukoliko su implementirane na održiv način osiguravajući podršku ključnih aktera i nakon završetka samog projekta, mogu uveliko doprinijeti kreiranju prostora za zadržavanje stručnjaka i veći protok znanja u BiH.

Na kraju, u procesu vođenja intervjua, više sagovornika je naglasilo važnost privrede/privatnog sektora kao ključnog za efikasan povratak pameti, ističući kako je ovo sektor koji prepoznaje važnost kvalitetne radne snage za produktivnost i sveobuhvatni razvoj.⁹⁴ Ovo je svakako još jedan aspekt koji treba biti uzet u obzir u daljim naporima kreiranja okvira kako za privlačenje, tako i za zadržavanje mladih stručnjaka.

90 Bektaš, Meliha. Analiza Programa "Mladi u akciji" u Bosni i Hercegovini, 2009.

91 Veliki problem i ovdje predstavlja upravo decentraliziranost funkcionisanja univerziteta, što ne nudi adekvatne uslove za razmjenu informacija te formiranje obrazovnih kvota koje su u skladu sa potrebama tržišta rada.

92 Mujanović, Erol. MDG Achievement Fund, Javna tribina ACIPS-a. "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010; IPA: Migration and socio-economic development in the Western Balkans, p.11. dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2009/assumption/pf.12_migration_and_socio_economic_development_en.pdf

93 Stanić, Isma. Šefica odsjeka. Sektor za iseljeništvo. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Javna tribina ACIPS-a. "Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?". Sarajevo, 24. 06. 2010.

94 Musa, Nataša. Bosanska Zajednica. Intervju. 20. 04. 2010. Sirčo, Armin. UNDP. Intervju. 12. 06. 2010.

Zaključak i preporuke

Problem odliva pameti te uspostavljanja politika i praksi za zadržavanje pameti u Bosni i Hercegovini, od izuzetne je važnosti za sveukupni razvoj zemlje, te zaslužuje više pažnje. Trenutno se Bosna i Hercegovina suočava sa odlaskom visokokvalificiranog kadra i aktivne radne snage koja je stub svakog društva, a istovremeno ne čini dovoljno da zaustavi negativan trend migracija. U BiH u ovom kontekstu postoje samo nezavisne inicijative ali ne i sistematski pristup ovom problemu kroz strateške i programske aktivnosti. Uočava se generalni trend nedostatka ulaganja, svijesti i spremnosti državnih institucija na jasnu podjelu nadležnosti te saradnju na ovim pitanjima.⁹⁵ Tema odliva pameti ne zauzima veliki prostor u domenu javnih politika, te se uočava nedostatak jasnih politika i strateških smjernica koje fokusiraju na priliv pameti a koje bi predstavljale jasno određenje države u odnosu na ovaj proces.

U ovom kontekstu, neophodno je da BiH stvori uslove koji će omogućiti da stručnjaci koji su se obrazovali i stekli iskustvo van BiH svojim znanjima i vještinama doprinesu razvoju matične zemlje sa jedne strane, te da omogući adekvatne uslove za ostanak mladih stručnjaka unutar zemlje, sa druge strane. U prvom slučaju, trenutno postoji izražena želja pripadnika bh. dijaspore da doprinesu procesu napretka BiH, ali se nailazi na nerazumijevanje unutar države kada se isto pokuša provesti u djelo. Ukoliko se ovakvo stanje uskoro ne promjeni, BiH će trajno izgubiti veliki potencijal koji predstavlja visoko kvalifikovano stanovništvo koje živi izvan njenih granica. Istovremeno, zbog nedostatka uslova za kvalitetno obrazovanje i profesionalni razvoj unutar države, mnogi perspektivni mladi stručnjaci razmišljaju o alternativama izvan BiH. Iz ovog razloga, potrebno je identificirati dostupna polja djelovanja i raditi na izgradnji te unaprijeđenju postojećih potencijala/programa koji stimuliraju pozitivne prakse na ovim poljima, te staviti poseban fokus na revitalizaciju regionalne saradnje kao i promociju protoka znanja kroz programe mobilnosti mladih, trenutno dostupnih.

⁹⁵ Za matricu trenutnih nadležnosti i pravnog okvira koji do određene mjere tretira ovu tematiku, vidijeti Annex I.

Glavne preporuke:

Rad na daljem razvoju strateških dokumenata i politika koje prepoznaju važnost strateškog pristupa prilivu pameti u Bosni i Hercegovini

Koncept *brain gain*-a te njemu povezanih aktivnosti treba biti dio jedne sveobuhvatne strategije rasta i razvoja i to istovremeno kao cilj i kao sredstvo realiziranja iste. Bitno je što prije usvojiti **Razvojnu Strategiju BiH** u formi koja jasno definiše razvojne prioritete i aktivnosti, te stavlja fokus na razvoj ljudskih resursa i ekonomije zasnovane na znanju kao jedan od ključnih stubova razvoja. Aktivnosti na polju priliva pameti predložene u trenutnom nacrtu dokumenta komplementirale bi efikasno korištenje i dalju izgradnju postojećih ljudskih kapaciteta u BiH. Na sličan način, potreba da se radi na strateškom razvoju *brain gain* politika treba biti misao vodilja i u razvoju drugih strateških dokumenata, kao što je trenutno Strategija socijalnog uključivanja, te u budućem periodu Strategija o dijaspori.

Takođe, potrebno je raditi na razvoju i implementaciji komplementarnih akcija koje pridonose prilivu pameti prepoznatih u postojećim strateškim dokumentima (Strategija razvoja nauke u BiH 2010-2015).

Uklanjanje zakonskih barijera te kreiranje zakonskog okvira otvorenog prema učešću inostranih i stručnjaka iz dijaspore u razvoju BiH

U prvoj fazi, ovo se tiče uklanjanja odredbi **Zakona o državljanstvu BiH** koje osporavaju mogućnost posjedovanja dvojnog državljanstva (kao i istih odredbi unutar Ustava BiH), kao i usvajanja **Zakona o volonterizmu** na svim nivoima vlasti u BiH kao bitnim faktorima u kreiranju prostora za privlačenje stručnjaka, posebice iz BiH dijaspore. Takođe, treba obratiti pažnju i na uvođenje regulativa koje pojednostavljaju ulaz i izlaz visoko kvalifikovanim stručnjacima i investitorima nosiocima stranih državljanstava u BiH. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu već ima neke pozitivne odrednice sa ove strane, kada je riječ o osobama koje se bave naučno istraživačkim i akademskim radom.

Strateški pristup uspostavljanju veza i saradnje sa bh. naučno-istraživačkom dijasporom

Veliki ljudski potencijal građana BiH koji žive u dijaspori za razvoj matične zemlje još uvijek je nedovoljno prepoznat, što se očituje u nedostatku većih inicijativa prema visoko kvalifikovanim bh. stručnjacima u inostranstvu kao i angažiranju perspektivnih mladih ljudi iz bh. dijaspore. Ovo je bogatstvo koje treba iskoristiti – veze se trebaju kreirati čim prije, u suprotnom će se ovaj potencijal izgubiti sa dolaskom mlađih naraštaja bez osjećaja povezanosti sa matičnom zemljom. U ovom kontekstu, potreban je strateški pristup uspostavi saradnje sa organizacijama i individualnim pripadnicima stručne dijaspore.

Djelovanje na ovom polju može biti unaprijeđeno kroz neke od sljedećih aktivnosti: prenošenje nekih od postojećih individualnih projekata privremenog ili dugoročnog povratka/boravka visoko-kvalifikovanih stručnjaka na državni nivo – to jest pružanje podrške implementaciji istih; dalji razvoj baze podataka naučnika i naučnih organizacija iz BiH dijaspore kao i spajanje postojećih baza različitih organizacija i institucija; povećanje protoka znanja/razmijene stručnjaka između institucija u BiH i inostranstva – pretvoriti diskusije kao što su naučne konferencije, web siteove, online komunikacije u konkretne projekte saradnje (posjete univerzitetskih profesora iz dijaspore matičnoj zemlji i obrnuto, saradnja na naučnim projektima te kreiranjem profesionalnih mreža (kao što je Bosanskohercegovačka Medicinska Inicijativa)). Takođe, u doba novih tehnologija, postoje mnoge alternative na 'fizički' povratak stručnjaka koje jednako kvalitetno omogućuju *brain gain* i protok znanja – saradnja može biti uspostavljena putem video konferencija, online komunikacije različitih vrsta, online predavanja, te tako pomoći mobilizaciji naučnika i inženjera 'na daljinu'.

U ovom kontekstu, bitan faktor je i ranije pomenuta ponovna **uspostava regionalne akademsko-naučne saradnje** na institucionalnom, radije nego na individualnom nivou.

Efikasna reforma (visokog) obrazovanja

Kako bi se omogućio nesmetan prenos znanja i vještina, te kreirao prostor za dugočasno zadržavanje mladih stručnjaka

u BiH, treba se ozbiljno posvetiti efikasnom i harmonizovanom sprovođenju Bolonjskog procesa u BiH, te kompletnoj implementaciji OZVO-a, što nije bio slučaj do sada. Fokus dugotrajnog procesa reforme obrazovnog sistema treba biti stavljen na potenciranje konzistentnosti sistema obrazovanja sa zemljama EU, obrazovnim reformama koje stavljaju veći naglasak na istraživanje i inovacije, te modernizacijom kao i harmonizacijom obrazovanja na svim nivoima. Veliku ulogu u ovom procesu harmonizacije igra i uspostava većeg stepena nadležnosti za obrazovanje i nauku na državnom nivou, kao i proces integracije javnih univerziteta kako bi krovna institucija bila u mogućnosti bolje usmjeravati rad individualnih fakulteta na sprovođenju reformskih napora.

Posebice je važno **dati podršku rješavanju pitanja priznavanja kvalifikacija**. Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (CIP) treba u većoj mjeri preuzeti nadležnosti nad procedurom priznavanja stranih diploma i kredita, kako bi se omogućio kako lakši dolazak BiH državljana koji su živjeli i studirali vani, tako i privremeni odlazak studenata iz BiH na sticanje obrazovanja i nadogradnju u inostranstvu.

Podrška protoku znanja i potsticanju mobilnosti

Potrebna je šira podrška protoku znanja i podsticanju mobilnosti studenata na BH univerzitetima, te kreiranju mogućnosti za protok i razmjenu znanja i vještina. Budući da trenutni kapaciteti podržavanja i stipendiranja studenata iz državnog budžeta nisu veliki, potrebna je podrška te razvoj korisničkih kapaciteta za učešće u postojećim EU programima stipendiranja studenata, kao što su Erasmus Mundus za akademski razvoj, te Youth in Action za volonterske aktivnosti i sticanje praktičnog znanja. Generalno, treba se raditi na efikasnijem trošenju postojećih EU sredstava, to jest boljem iskorištavanju trenutno dostupnih programa i fondova EU, i to kroz poduzimanje napora na jačanju promocije svim relevantnim korisnicima – širenja informacija o programima mobilnosti, kako bi se u konačnici podigao nivo mobilnosti mladih ljudi prema Bosni i Hercegovini kao i iz BiH prema vani, u svrhe nadograđivanja, sticanja novih iskustava, kao i prenosa znanja.

Privatno poduzetništvo kao ključni sektor za povratak pameti

U pružanju podrške povratku visokokvalifikovanih stručnjaka, potrebno se okrenuti ka potencijalu privatnog sektora. U razgovorima vođenim za potrebe ovog istraživanja, identificirano je da poslodavci u privatnom sektoru često pokazuju više razumijevanja za ključnu ulogu koju kvalitet ljudskih resursa igra u sveukupnom razvoju zemlje – razumijevanje koje proizlazi od sopstvene potrebe za kvalifikovanom radnom snagom. Postoje i prakse stipendiranja kvalitetnih studenata od strane privatnih firmi koje se trebaju proširiti, kao i postojeći programi stipendiranja od strane državnih institucija. Naravno, treba obratiti pažnju na iskorištavanje znanja visokokvalifikovanih stručnjaka, kako se ne bi uletjelo u zamku tzv. *„brain waste“*-a, odnosno gubljenja potencijala koji predstavljaju visokokvalifikovani stručnjaci kroz njihov angažman na niže-rangiranim, ali bolje plaćenim poslovima.

Na kraju, treba ponovo naglasiti i ključnu ulogu povezivanja sistema visokog obrazovanja i tržišta rada, kako bi rad i razvoj jednog, komplementirao razvoj drugog sektora.

Bibliografija

- ACIPS. *Primjena prava poslovnog nastana i prava pružanja usluga u kontekstu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*. ACIPS. Sarajevo: 2007.
- Arula, Bojana. "Reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini." *Kulutura i obrazovanje u Bosni i Hercegovini - Na tragu novih politika*. Austrian Development Cooperation. Tuzla: 2006.
- Bektas, Meliha. *Analiza Programa "Mladi u akciji" u Bosni i Hercegovini*. Delegacija Evropske komisije u BiH. Sarajevo: novembar 2009.
- Ćosić, Emina. *Učenje kroz djelovanje: Pregled procesa pristupanja BiH Programima Zajednice: Cjelovito učenje i Mladi u Akciji*. ACIPS. Sarajevo: 2010.
- Chappell, Laura i Glennie, Alex. *Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return*. Institute for Public Policy Research. April 2010. Pristupljeno: 16.05.2010. Dostupno na: <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=27009&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>
- Council of Europe. *Presidency conclusion. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000*. Pristupljeno: 22.07.2010. Dostupno na: <<http://www.clubofrome.at/events/2006/brussels/files/lisbon-strategy-2000.pdf>>
- Daugeliene, Rasa i Marcinkeviciene, Rita. "Brain Circulation: Theoretical Considerations". *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(3). Caunas University of Technology. Juni 2009. Pristupljeno: 01.07.2010. Dostupno na: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/63/1392-2758-2009-3-63-49.pdf>>
- Dimova, Ralitzia i Wolff François-Charles. *Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina*. Institute for the Study of Labor. Bonn: mart 2009. Pristupljeno: 20.05.2010. Dostupno na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1369829>
- European Profiles Greece, British Council i Hifab International Sweden. *Support of Irish Students in Secondary Education, At home and via fundraising among the Irish Diaspora*. European Profiles Greece. March 2009.
- Evropski pokret u Srbiji. *Regionalna saradnja za razvoj i evropsku integraciju*. Beograd: 2007. Pristupljeno: 12.06.2010. Dostupno na: <www.emins.org/ljagenda/sr/03-ostaladokumenta/pdf/Reg-saradnja-srp.pdf>
- Horvat, Vedran. "Brain Drain: Threat to Successful Transition in South East Europe?" *South East European Politics*: 5.1 (2004): 76-93. Pristupljeno 15.07.2010. Dostupno na: <<http://www.seep.ceu.hu/archives/issue51/horvat.pdf>>
- Ministarstvo sigurnosti BiH. Sektor za imigraciju. *Migracioni profil BiH*. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti, 2009. Pristupljeno 12.06.2010. Dostupno na: <<http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/migracioni-bos.pdf>>
- Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo. „Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo". *Službene novine Kantona Sarajevo*. broj: 43/08. Pristupljeno: 20.05.2010. Dostupno na: <<http://portal.monks.ba/start/Default.aspx?tabid=69>>
- Ministarstvo sigurnosti BiH. „Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu". *Službeni glasnik BiH*, broj 36/08.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI). *Ko je ko u bh dijaspori, Doktor nauka i istraživači*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2009.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. *Ko je ko u bh dijaspori, Pisci*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2009.
- Puljak, Livia. "Brain Gain in the Western Balkans". *Lab Times* (mart 2008): 38-41. Pristupljeno: 26.04.2010. Dostupno na: <http://www.labtimes.org/labtimes/issues/lt2008/lt03/lt_2008_03_38_41.pdf>
- Regional Cooperation Council. *Stability Pact for South Eastern Europe*. Pristupljeno: 23.07.2010. Dostupno na: <<http://www.stabilitypact.org/constituent/990610-cologne.asp>>
- Univerzitet u Sarajevu. Upravni odbor. *Pravilnik o načinu i postupku vršenja nostrifikacije i ekvivalencije inostranih školskih svjedočanstava, diploma ili drugih javnih dokumenata*. Novembar 2000. Pristupljeno: 28.05.2010. Dostupno na: <http://www.unsa.ba/s/images/stories/web-uns-a-novi/pravni%20akti/prav/Pravilnik-nos_ekviv_ispr.pdf>
- Vijeće ministara BiH. „Odluka o utvrđivanju godišnje kvote radnih dozvola za zapošljavanje stranaca u BiH za 2010". *Službeni glasnik BiH* 102/09.

- Vijeće ministara BiH. *Strategija u oblasti imigracija i azila -Akcioni plan- 2008-2011*. Pristupljeno: 20.07.2010. Dostupno na: <http://www.msb.gov.ba/docs/Strategija_u_oblasti_imigracije_i_azila.pdf>
- Vijeće ministara BiH. *Strategija razvoja nauke u BiH 2010. -2015*. Novembar 2009. Pristupljeno: 04.06.2010. Dostupno na: <http://www.mcp.gov.ba/zakoni_akti/strategije/?id=1251>
- Vijeće ministara. *Strategija u oblasti imigracije i azila*. 2009. Pristupljeno: 23.06.2010. Dostupno na: http://www.msb.gov.ba/docs/Strategija_u_oblasti_imigracije_i_azila.pdf
- Vlada Federacije BiH. *Odluka o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih proračunom FBiH za 2010.g. Ministarstva obrazovanja i znanosti FBiH*. Pristupljeno: 16.05.2010. Dostupno na: <<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2010/odluke/49hrv.htm>>
- United Nations Development Program (UNDP) i Independent bureau for humanitarian issues. *Human Development Report: Youth*. Bosna i Hercegovina: UNDP, 2000. Pristupljeno: 06.02.2010. Dostupno na: <<http://www.undp.ba/index.aspx?PID=36&RID=2>>
- Uvalić, Milica. „Science, technology and economic development in South Eastern Europe.“ *Science Policy. Series N1*. UNESCO. Venice: 2005. Pristupljeno: 26.06.2010. Dostupno na: http://www.unesco.org/science/psd/publications/s&t_series.pdf
- Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja okupljenih u Bologni 19. juna 1999.g. *Bolonjska deklaracija*. Pristupljeno: 17.06.2010. Dostupno na: <http://blc.edu.ba/upis_nastava/bolonjska_deklaracija.pdf>
- „Zakon o državljanstvu BiH“. *Službeni glasnik BiH*. broj 13/99.

Intervjui

- Boucault, Regina. Barnes, Sasha. Šunje, Alma i Stevan Jugović. Međunarodna organizacija za migracije (IOM). Intervju. 19. 04. 2010.
- Dilber, Dragana. Pomoćnica direktora. Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja. E-mail komunikacija. 15. 01. 2010.
- Hodžić, Jasmin. Programski i finansijski službenik. Svjetski univezitetski servis (WUS) Austria. Intervju. 14. 05. 2010.
- Mihić, Jadranka. Task Manager. Delegacija Evropske unije u BiH. Intervju. 24. 05. 2010.
- Mirašdžija, Amar. Sektor za nauku i kulturu Ministarstva civilnih poslova. Intervju. 04. 02. 2010.
- Mujanović, Erol. Program menadžer i koordinator YERP-a. MDG Achievement Fund, Javna tribina ACIPS-a. „Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?“. Sarajevo, 24. 06. 2010.
- Musa, Nataša. Bosanska Zajednica. Intervju. 20. 04. 2010.
- Sirčo, Armin. Pomoćnik rezidentnog predstavnika. UNDP. 12. 06. 2010.
- Stanić, Isma. Šefica odsjeka. Sektor za iseljništvo. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Javna tribina ACIPS-a. „Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?“. Sarajevo, 24. 06. 2010.
- Stanić, Isma. Šefica odsjeka. Sektor za iseljništvo. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. E mail komunikacija. 02. 07. 2010.
- Šešum, Siniša. Senior Programme Officer. UNESCO. Intervju. 19. 05. 2010.
- Šulentić, Ljiljana. Koordinatorica Ureda za međunarodnu saradnju. Univerzitet u Sarajevu. Intervju. 16. 06. 2010.
- Šunje, Alma. Međunarodna organizacija za migracije. Javna tribina ACIPS-a „Priliv mozgova/pameti: kako dovesti, vratiti, zadržati stručnjake u BiH?“. Sarajevo, 24. 06. 2010.
- Tanović, Lamija. Bivša Rukovoditeljica Odjela za međunarodnu naučnu, tehničku, obrazovnu, kulturnu i sportsku saradnju u Ministarstvu vanjskih poslova BiH. Redovna profesorica. Prirodno-matematički fakultet. Univerzitet u Sarajevu. Intervju. 20. 04. 2010.
- Ibić-Kadrić, Ruzmira. Pomoćnica ministra i Isma Stanić. Šefica odsjeka. Sektor za iseljništvo. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Intervju. 21. 04. 2010.
- Veselinović, Siniša. Šef grupe. Agencija za rad i zapošljavanje BiH. Intervju. 11. 06. 2010.

Internet izvori

- Agencija za statistiku BiH. „Zaposleni po djelatnostima”. *Saopštenje*. Pristupljeno: 12.06.2010. Dostupno na: <http://www.bhas.ba/Arhiva/2010/sao/ZAP_2010M04_001_01-bh.pdf>
- Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja. *O nama*. Pristupljeno: 19.05.2010. Dostupno na: <<http://www.cip.ba/onama/index/bs> 19.05.2010.>
- European Commission. *Europe 2020 – A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. COM(2010) 2020, Brussels: 3.3.2010. Pristupljeno 12.04.2010. Dostupno na: <[http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROS0%20%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf](http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROS0%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf)>
- European commission - Executive Agency for Education, Audiovisual and Culture sector. *Annex IV: Erasmus Mundus and Western Balkans & Turkey Window students by nationality and gender 2009/2010 (main, reserve list and non-selected list) alphabetic order of total applications* i *Erasmus Mundus Students by Nationality and Gender from 2004-05 to 2008-09* Pristupljeno: 03.02.2010, Dostupno na: <http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/results_compensia/statistics_en.php>
- Federalno ministarstvo kulture i nauke. *Svečana dodjela priznanja najboljim studentima u Federaciji BiH*. Sarajevo: 12. 6. 2009. Pristupljeno 21.04.2010. Dostupno na: <http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=244&Itemid=1>
- Ministarstvo civilnih poslova. *Konstituiran Savjet za nauku Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: 19.5.2010.godine. Pristupljeno: 04.06.2010. Dostupno na: <<http://www.mcp.gov.ba/vijesti/?id=1407>>
- Mreža Volontiram. *Aktivnosti i procesi za uspostavljanje zakona o volontiranju u Bosni i Hercegovini*. Pristupljeno: 19.07.2010. Dostupno na: <<http://www.volontiram.ba>>
- Nacionalni Tempus ured BiH / Tempus u Bosni i Hercegovini. *Aktivnosti zajednice*. Pristupljeno: 16.03.2010. Dostupno na: <<http://www.ncp-fp.ba/en/activities.html>>
- Sistem državnih kontakt tačaka za Okvirne programe EU u BiH. *Aktivnosti zajednice u BiH*. Pristupljeno: 22.05.2010. Dostupno na: <<http://www.ncp-fp.ba/en/activities.html#>>

Annex I – Brain Gain: Matrica ključnih nadležnosti i pravnog okvira u BiH

Oblast	Nadležna institucija	Pravni i strateški okvir	Nadležnost	Procjena stanja
Iseljništvo	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sektor za iseljništvo	BILATERALNI I MULTILATERALNI UGOVORI	Oblast emigracije BiH državljana; iseljništvo ² Kreiranje politike prema iseljništvu, podsticanje različitih oblika udruživanja i saradnje iseljenika i njihovih udruženja i pružanje pomoći u njihovom radu, prikupljanje podataka o iseljništvu, upoznavanje nadležnih organa u BiH sa problemima iseljništva i praćenje rješavanja tih problema, pružnje stručne pomoći iseljenim građanima u ostvarivanju i zaštiti njihovih prava i saradnja sa resornim ministarstvima u rješavanju ovih pitanja. ³	Trenutno ne postoje zvanični, precizni podaci o BiH iseljništvu već je većinom riječ o procjenama napravljenim u Diplomatsko konzularnim predstavništvima (DKP) BiH u inostranstvu. Nedostatak koordinacije između Sektora za iseljništvo i MVP BiH i DKP-a. Potrebno je dalje raditi na podstici, razvoju i koordinaciji saradnje sa iseljništvom. Treba prevazići iscjepkanost nadležnosti državnih institucija i nedovoljno razvijenu svijest o značaju ovog problema. ⁴
	Ministarstvo civilnih poslova	OKVIRNI ZAKON O OSNOVAMA NAUČNO-ISTRAŽIVAČKE DJELATNOSTI I KOORDINACIJU UNUTRAŠNJE I MEĐUNARODNE NAUČNO-ISTRAŽIVAČKE SARADNJE BOSNE I HERCEGOVINE	Kordinacija nadležnosti za nauku i obrazovanje	
	Ministarstvo vanjskih poslova		Razvijanje i koordinacija saradnje sa iseljništvom; zaštita prava i interesa državljana BiH u inostranstvu	
Zapošljavanje	Agencija za rad i zapošljavanje BiH – oblast radnih dozvola za strane državljane u BiH	ZAKON O AGENCIJI ZA RAD I ZAPOSŁJAVANJE BIH (Službeni glasnik BiH broj 21/03)	U koordinaciji sa MCP izvršava preuzete međunarodne obaveze iz oblasti zapošljavanja; prati primjenu međunarodnih standarda i politika u oblasti zapošljavanja itd.	Prema podacima Agencije u BiH je izdato u 2007. godini 2696, a u 2008. godini 2993 radnih dozvola strancima., najveći broj sa visokom stručnom spremom. ⁵
	Federalni zavod za zapošljavanje	ZAKON O ZAPOSŁJAVANJU STRANACA FBiH (Službene novine FBiH 8/99)	Pomoć pri zapošljavanju; Zdravstvena zaštita nezaposlenih; Izdavanje radnih dozvola strancima	
	Zavod za zapošljavanje RS.	ZAKON O ZAPOSŁJAVANJU STRANIH DRŽAVLJANA I LICA BEZ DRŽAVLJANSTVA RS (Službeni glasnik RS 97/04)		
Obrazovanje; Razvoj nauke	Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (CIP)	OKVIRNI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI ("Službeni glasnik BiH", broj 59/07)	Informiranje, priznavanje; koordiniranje i međunarodna razmjenu akademskog osoblja, studenata i programa; obavještenje i mišljenje o stranim stepenima i diplomama savjete i informacije; donosi preporuke o priznavanju diploma stečenih van Bosne i Hercegovine i ostvarivim pravima na toj osnovi. ⁷	CIP ne vrši priznavanje diploma stečenih u inozemstvu, već, za sada, daje informacije o tome gdje zainteresirane strane mogu to učiniti. Priznavanje vrše nadležne obrazovne vlasti: Kantonalna ministarstva obrazovanja odnosno Ministarstvo prosvjete i kulture i Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta Rješenje vrijedi na prostoru cijele BiH.8

	Ministarstvo civilnih poslova	OKVIRNI ZAKON O VIŠOKOM OBRAZOVANJU	Kordinacija nadležnosti za iseljništvo, nauku i obrazovanje	
	Savjet za nauku BiH	STRATEGIJA RAZVOJA NAUKE U BIH 2010-2015	Afirmacija nauke kao najznačajnije društvene djelatnosti i uspostavljanje povjerenja u kvalitet naučnih ustanova i naučnih radnika u BiH.	Savjetodavno i stručno tijelo koje bi trebalo da doprinese uspješnijem korištenju kapaciteta BiH u oblasti nauke
	Ministarstvo obrazovanja i znanosti FBiH		Kordinacija nadležnosti za nauku i obrazovanje u FBiH.	
	Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske		Uspostavljanje obrazovnih standarda. Nostrifikacija i ekvivalencija diploma stečenih u inostranstvu.	
	Kantonalna Ministarstva Obrazovanja FBiH (10)			
	Odjel za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta			
	Ministarstvo sigurnosti	ZAKON O KRETANJU I BORAVKU STRANACA I AZILU ("Službeni glasnik BiH", br. 36/08 od 16.04.2008.) ⁹	Kreira, stara se i provodi politiku useljavanja i azila u BiH, uređuje procedure i način ustroja službe u vezi kretanja i boravka stranaca u BiH. ¹⁰	Predviđa niz pogodnosti za osobe koje se bave naučno-istraživačkim radom važnim za BiH, univerzitetskim profesorima, osobama na stručnom usavršavanju itd.
Boravak; migracije	Služba za poslove sa strancima	PRAVILNIK O ULASKU I BORAVKU STRANACA ("Službeni glasnik BiH" broj 81/08)	Oblast boravka stranaca u BiH i poduzetih mjera protiv stranaca u BiH ¹¹	Zahtjev za odobrenje boravka stranaca podnosi se DKP- u BiH ili nadležnoj organizacionoj jedinici Službe za poslove sa strancima. ¹²
	Federalna uprava policije		Odobrenje privremenog boravka strancu izdaje nadležno Ministarstvo unutrašnjih poslova na period od jedne godine u koliko ispunjava opće (radna dozvola, prijava kod PIO, itd.) i administrativne uvjete (validan pasoš, ugovor o zaposlenju itd.). ¹³	
	Kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske			

BIOGRAFIJE AUTORA

Sara Nikolić radi kao viša istraživačica i šefica istraživanja u ACIPS-u, te je u ovom svojstvu rukovodila mnogobrojnim istraživanjima i studijama javnih politika sa fokusom na reformske procese u sferi evropskih integracija u BiH. Prethodno je radila kao konsultantica za UNDP u Hrvatskoj na razvoju mehanizama evaluacije napretka u implementaciji akcionog plana za uključivanje Roma, te kao akademska tutorica na magistarskom programu iz demokratije i ljudskih prava pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, koji je i sama završila. Diplomirala je Međunarodni razvoj na Univerzitetu McGill u Kanadi.

Borisa Mraović radi kao istraživač u ACIPS-u na različitim istraživačkim projektima. Prethodno je radio u Centru za socio-ekonomska istraživanja Populari te sarađivao sa nizom organizacija aktivnih na području kulture. Magistrirao je demokratiju i ljudska prava pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu radom koji istražuje mehanizme formiranja nacionalnih identiteta u postkomunističkoj Evropi. Diplomirao je psihologiju na Univerzitetu u Sarajevu.

Emina Ćosić je istraživačica pri ACIPS-u, te je, u pomenutom svojstvu, učestvovala u istraživanjima na različite teme relevantne za reforme u BiH, kao i sam proces evropskih integracija, od kojih je većina fokusirana na domaći obrazovni sistem. Stekla je zvanje Magistra na području ljudskih prava i demokratije, pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, te je prethodno diplomirala Filozofiju i Historiju umjetnosti, na Univerzitetu u Louisville, SAD.

Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS) je nevladino udruženje eksperata u području evropskih integracijskih procesa, demokratije, ljudskih prava, upravljanja državom, humanitarnih poslova, rodni studija i religijskih studija. Asocijacija je osnovana u februaru 2003. godine, kao rezultat aktivnosti Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. ACIPS je proizvod težnje da se na jednom mjestu okupi intelektualni i liderski potencijal magistara ove obrazovne institucije. Članovi organizacije aktivni su u vladinom i nevladinom sektoru, civilnom društvu i međunarodnim organizacijama u BiH i regionu.

Primarni interes organizacije jeste buđenje i razvijanje javne svijesti o ključnim temama u društvu kroz sprovođenje istraživačkih i studija javnih politika. Osim direktnog angažmana u kreiranju i istraživanju politika, ACIPS također održava redovnu komunikaciju sa političarima, građanima BiH, predstavnicima NVO sektora i medija.

Dugoročni strateški ciljevi ACIPS-a su:

- Identificirati najrelevantnija pitanja u procesima evropskih integracija i izazove sa kojima se BiH danas suočava;
- Ostvariti visok standard nezavisnog istraživanja politika, primjenjivog u kontekstu BiH;
- Širiti rezultate istraživanja politika i proistekle stavove relevantnim interesnim stranama i široj javnosti, te zagovarati implementacije ovih rezultata;
- Ostvarivanje dijaloga i saradnje sa drugim institucijama za istraživanje politika, vladama i organizacijama civilnog društva u BiH i širem regionu.

acips@acips.ba
www.acips.ba

Brain Gain: Kako vratiti, zadržati i dovesti stručnjake u BiH?

Izdavač: Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS)
Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Za izdavača: Sanel Huskić
Autori: Sara Nikolić, Boriša Mraović, Emina Ćosić
Sarajevo, septembar 2010.